

**CEMLERDE KUR'AN'IN TÜRKÇE MEÂLİNİN OKUNMASI
ÜZERİNE BAZI MÜLÂHAZALAR***
SOME OBSERVATIONS ON THE READING OF THE TURKISH
TRANSLATION OF THE QUR'AN AT CEMS

Cenkso ÜÇER**

Öz

Bu makalede, günümüzde kendilerine Alevî nitelemesi kullanılan gruplardan bazılarının, son zamanlarda cemlerde Kur'an ayetlerinin Arapça asıllarını değil de; Türkçe meâllerini okumaları hususu ele alınmaktadır. Konu Alevî gelenekte kaleme alınan âdâb ve erkâna ait eserler, deyiş ve nefesler ile cem, cenaze, mezar ziyareti vb. hususlardaki geleneksel uygulamalar merkeze alınarak işlenmiştir. Gelenekte söz konusu bu alanların hepsinde Kur'an ayetlerinin Arapça asıllarının kullanıldığı ve okunduğu görülmekte ve bilinmektedir. Bazı gruplarca "Kur'an'ın cemlerde Türkçe meâlinin okunması" şeklindeki son zamanlarda ortaya konulan ve adeta bir nevi zorunluluk haline getirilmeye çalışılan uygulamanın gelenekteki uygulamalarla örtüşmediği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: cem, Kur'an, Türkçe

Abstract

The present study investigates the case of reading the Turkish Translations of the Qur'an rather than reading it in the Original Arabic at Cems by some of the groups which are described as Alawite today. The subject was studied by focusing on works on Adabs and Erkans (Alewi manners and ceremonies/ etiquettes), "cem"s with "deyish"s and "nefes"es, and traditional custom such as janazas, tomb visitings, etc. Traditionally, it is known that the Qur'an has been read in Arabic in each kind of these customs. It is understood that the recent practice of "Reading the Turkish Translation of the Qur'an at Cems" and making it almost obligatory by some groups is not matching with the traditional practices.

Key Words: cem, the Qur'an, Turkish

1. Giriş

Son iki asırdır dünyada toplumlar üzerinde en etkili olan akımların başında modernite yer almış ve modernleşme sürecine bağlı olarak toplumlar ya da topluluklar için önemli sayılabilecek ciddi ve temelli dönüşümler yaşanmıştır (Subaşı, 2009:110; Alperen, 2009:77; Kutlu,2008:10).¹

* Makalenin Geliş Tarihi: 17.07.2017, Kabul Tarihi: 03.10.2017.

** Doç. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, cenksu.ucer@ybu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9874-2990

Ülkemizdeki modernleşme, sosyo-ekonomik gelişmeler ve buna bağlı olarak yaşanan göç olgusu gibi etkenler, diğer toplum kesimlerini etkilediği gibi, günümüzde kendilerine daha çok Alevî nitelemesi kullanılan grupları da etkilemiştir. Nitekim, modernleşme sürecinde en çok etkilenen gruplardan birisi şüphesiz günümüz itibarıyla kendilerine bir üst adlandırma olarak Alevî denilen topluluklar/gruplardır. Geleneksel Alevî topluluklarda/gruplarda hâkim olan “boy-soy-aşiret” -diğer bir ifadeyle ocak- sistemine dayalı sosyal yapı, bu sosyal yapıya uyarlanmış bir tasavvuf ve tarikat hayatı ve bu iki ana karakterin şekillendirdiği bir kapalı toplum olgusu (Üçer, 2011:216-220), modernite, sekülerleşme, sanayileşme, şehirleşme, uzmanlık alanlarının belirginleşmesi, göç vb. etkenlere bağlı olarak köklü bir değişikliğe uğramıştır. Bu süreç içerisinde Alevî nitelemeli gruplar belki de tarihlerindeki en kapsamlı değişikliklerden birini yaşamıştır ve halen de yaşamaktadırlar (Subaşı, 2009:110). Nitekim söz konusu etkenler, Dedelik, Düşkünlük ve Musâhiblik gibi, ilgili geleneksel olgu içerisinde anlam bulan ve şekillenen anlayış ve kurumsal yapıları kökten sarsmış ve Alevî nitelemeli toplulukların geçmişte disiplinli yapısını korumada ve toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamada önemli roller oynamış olan bu anlayış ve kurumlar, günümüzde büyük oranda işlevini yitirmiş ve unutulmaya yüz tutmuştur.

Bir taraftan modernleşmenin etkisiyle, diğer taraftan özellikle şehirleşmenin etkisiyle şehir merkezlerinde ve yine ülkede yaşanan sosyo-ekonomik ve kültürel değişime bağlı olarak ortaya çıkan örgütlülük gerçeğinde, günümüz Türkiye’sinde şehirde yaşayan Alevî nitelemeli grup/kişiler arasında esaslı bir şekilde; bu damardan etkilenen ve kırsal kesimde yaşayanlar arasında ise kısmen, Geleneksel Aleviliğin dinsel-kültürel göstergelerinin çoğunluğu yeniden ele alınmayı gerektirecek bir hal almıştır (Subaşı, 2009:110-111).²

Bu etkenlere bağlı olarak Alevî nitelemeli grupların geleneksel yapısı, özellikle şehir merkezli Alevîler açısından günümüz şartları içerisinde kökten bir değişime uğramış, bu meyanda Alevî nitelemeli toplulukların dinsel, dilsel ve kültürel özellikleri esaslı farklılaşmalar yaşamış ve modernliğin çekim gücü içinde yeniden harmanlanmıştır. Modernleşme sadece değer ve kavramları değil; aynı zamanda geleneksel rol ve statüleri de ciddi biçimde etkilemiştir. Bu bağlamda Alevî nitelemeli gruplar/kişiler de modernleşmeyle yaşanan geleneksel yapıların dönüşümüne paralel olarak pek çok açıdan sıkı bir değişimin odağı olmuştur (Subaşı, 2009:110).³

Modernleşme ve şehirleşmenin Alevî nitelemeli gruplar üzerinde göstermiş olduğu etki, öncelikle Alevîlerin geleneksel bilgi kaynakları ve otorite ile irtibatlarının zayıflaması, yaşanan gelişmelerin hem epistemolojik kabuller açısından hem de toplumsal örgütlenme ve otorite açısından yeni oluşumlara zemin hazırlaması ile daha belirgin bir hal almıştır (Yalçınkaya, 1996: 6-10; Şahhüseyinoğlu, 2001: 58-60).

Kapalı toplum özelliklerinin hâkim olduğu kırsal yapının çözülmesi sonrasında şehirde yaşayan Alevilerin ihtiyaçları ve şehirlerdeki mevcut karma yapı, dedelik, cem vb. geleneksel kurum ve uygulamaları şehir hayatının şartlarına göre dönüştürmeye başlamıştır. Söz gelimi, geleneksel Aleviliğin temel otoritesini ifade eden ocak dedeliği şehirlerde büyük oranda söz konusu otoritesini yitirmişken; artık şehirdeki Aleviler açısından temel otorite, Alevî dernekleri, vakıfları vb. kurum ve kuruluşlar olmuştur. Bu vakıya bağlı olarak, geçmişte aynı ocak ve buna bağlı alt ocaklar şeklinde daha çok kan bağına dayalı olarak ve bu yapının tekke yapılanmasıyla maddî unsur boyutuna taşındığı bir teşkilatlanma ve yapılanma söz konusu iken; şehirde dernek ve vakıf yapılanmalarıyla daha çok anlayış biriktelikleri halinde bir araya gelmeler ve anlayış kimlikleri oluşturulması söz konusu olmuştur. İşte şehirleşmeyle karşılaşılan bu yeni duruma göre akrabalığa dayalı ocak sisteminden çıkarak, vakıf ve derneklerin esas aldıkları görüş ve anlayışlar merkezli “manevî” bir birlik etrafında toplanan bu gruplar, “yapılanma” anlamında halen devam eden bir değişim sürecine işaret etmektedir.

Dernek Dedeliği uygulamasıyla geleneksel dedelik kurumundan apayrı bir yapı ortaya çıktığı gibi, şehirde icra edilen cemlerde de fiziki ortam ve çevrenin köklü olarak değişimine bağlı olarak geleneksel uygulamalar bir takım değişikliklere maruz bırakılmıştır. Sözelimi, cemler aynı köyde değil, şehir ortamında yapılmakta; şehirlerdeki âdâb ve erkân merkezlerinin; diğer ve yeni ifadesiyle cemevlerinin salonlarının şekli, duvarlardaki yazılar, resimler; aydınlatma, çerağ, mum, asâ, post gibi teknolojik olanlar da dâhil kullanılan araç-gereçler; dedeler, semahçılar ve zâkirler gibi hizmet sahipleri, cemde dağıtılan (sakka), kılık-kıyafet biçimleri, farklı ocaklardan olanların ceme katılabilmesi ve hatta Alevî olmayanların da cemlere alınmaya başlaması vb. konular kapsamlı farklılaşmalar meydanında zikredilebilecek hususlardır. Nitekim bugün itibarıyla şehirlerde cemler, belli bir cemevinde, aynı veya farklı ocaklara mensup bir veya birden çok dedenin, farklı ocaklara mensup tâliblere cem hizmeti görmeleri şeklinde,⁴ tasavvufdaki yerleşik kurallar da dâhil olmak üzere geleneksel anlayış ve kalıpların dışında yeni bir tarzda ve aslında geleneksel uygulamalardan farklı bir şekilde devam etmektedir. Bu ise, şehirlerde ocak dedeliğinin bizzat sona erdiğini; bunun yerini cemevi ya da vakıf ve dernek dedeliğinin aldığını göstermektedir (Taşgın, 2009:211-225).

Şehirlerde bu yeni duruma göre şekillenen Alevî grupların, güncel olarak yürütülen bazı tartışmaların da etkisinde kaldıkları görülmektedir. Nitekim bazı Alevî grupların, yürütülen söz konusu güncel tartışmalara bağlı olarak âdâb ve erkâna ait bir takım uygulamalarını da geleneksel formlarından farklı bir şekilde uygulamaya koydukları göze çarpmaktadır. Bunun en bariz örneklerinden birisi, bazı Alevî grupların şehirlerde yürütülen cemlerde, erkân esnasında okunan Kur'an ayetlerini Türkçe meâl şeklinde okumaya başlamalarıdır. Bu durumun yukarıda sıralanan sosyal, ekonomik vb. gelişmelere bağlı olarak yaşanan değişimden farklı bir

muhtevada olduğu muhakkaktır. Zira bahsedeceğimiz bu durum, şartlar ne kadar değişirse değişsin, geleneksel formunu korumaya engel teşkil etmeyen bir alana karşılık gelmektedir. Bu makalede, söz konusu bu yeni durum ele alınacaktır.

Bu yeni durumun, son zamanlarda Alevilik hakkında yapılan bir takım kimlik tartışmalarında geleneksel Alevî grupların sahip oldukları yapının ya da mensup oldukları çerçevenin hakkıyla görülmesini engelleyecek bir mahiyet taşıdığı değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmemiz, çoğunluğu Dedelerden oluşan bir grupla yaptığımız bir yurt dışı seyahatinde icra edilen cemlerde daha somut bir şekilde ortaya çıkmış, bunun üzerine zaman zaman yaptığımız sohbetlerde dile getirdiğimiz bu hususa bu makaleyi vesile kılarak işaret etmenin yerinde olacağı düşünülmüştür. Söz konusu yurt dışı seyahatimizde zaman zaman Kur'an ayetlerinin Türkçesi okunduğunda; kendi kendimize “şayet bu ceme Türk olmayan ve Alevî grupların Türkçe okuduğu ayet pasajlarının Kur'an ayetlerinin Türkçe meâli olduğunu bilmeyen bir yabancı katılsaydı, Alevîliğin İslâm'la ve tasavvufla olan ilişkisini hakkıyla görebilir miydi? sorusu üzerine, “Tabii ki göremezdi. O zaman Alevî geleneğin İslâm'la, Kur'an'la ve tasavvuf geleneğiyle olan konumunun herkes tarafından hakkıyla anlaşılması için cemlerde okunan ayetlerin geleneğe uygun olarak mutlaka Arapça asıllarıyla okunması yerinde olacaktır” şeklindeki kanaatimiz ve bunun son derece önemli olduğu düşüncesi bu makalenin çerçevesini belirlemiştir. Bu bağlamda öncelikle günümüzdeki bu yeni uygulama ve durumun hakkıyla değerlendirilebilmesi açısından;1) Bugün itibarıyla kendilerine Alevî nitelemesi kullanılan grupların hangi çerçevede anlaşılması gerektiği üzerinde durulacak, 2) Geleneksel olarak âdâb ve erkânlarında Kur'an'ın nasıl konumlandırıldığına işaret edilecek, 3) Hem kaynaklarda hem deyişlerde hem de geleneksel uygulamada Kur'an ayetlerinin nasıl kullanıldığı işlenecek, buradan hareketle çok yeni bir gelişme olan cemlerde Kur'an'ın Türkçesi/meâlinin okunması hususunun kaynaklar ve gelenek açısından durumunun anlaşılmasına/ortaya konulmasına gayret edilecektir.

2. Bugün İtibarıyla Kendilerine Alevî Nitelemesi Kullanılan Grupların Mahiyeti

Öncelikle ifade edilmelidir ki, günümüzde kendilerine Alevî nitelemesi kullanılan grupların her biri farklı ocaklara⁵, farklı silsilelere, farklı tasavvufî ekol mensubiyetlerine⁶ sahiptir. Her ne kadar farklı ocak, silsile ve tasavvufî ekol mensubiyeti söz konusu olsa da günümüzde kendilerine Alevî nitelemesi kullanılan grupların hangi çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini anlamamıza katkı sağlayacak birtakım ortak özelliklere sahip oldukları da görülmektedir.

Geleneksel Alevî gruplarda, epistemolojik olarak “ilhâm ve keşf” temel bilgi kaynaklarından biri -hatta çoğu zaman birincisi- olarak kabul edilir. Orijinal haliyle “Üçler” şeklinde isimlendirilen -farklı içeriklendirmeler olmakla beraber- “Hakk, Muhammed, Ali” kabulü, Alevî geleneğin esası olarak görülür.⁷ Geleneksel Alevîlikte

Tanrı-evren/insan ilişkisinde kimi zaman “vahdet-i mevcut” anlayışına dayalı olarak bir takım kabuller olsa da daha çok “vahdet-i vücûd” anlayışı hâkimdir. İçinde “*La ilâhe illallah*” ya da “Allah” isminin zamir hali olan “hû/hüü”lerin çekildiği “tevhid” bablarıyla beraber 12 hizmet üzerinden yürütülen ve bir “zikir” toplantısı olan “cem” çoğunlukla ibadet hayatının temelini oturtulmuştur. Kişinin insân-ı kâmil olarak yetiştirilmesi için gerekli “âdâb ve erkân”, “dört kapı-kırk makam” çerçevesinde oluşturulmuştur. Alevîler arasında öncelikle ocakzâdeler (dedegân, yani dedelik hizmeti yürütecek dede soylu ocak mensupları) ve talibler (talibân, yani bir nevi mürid gruplar) şeklinde geçişken olmayan iki ana insan unsuru bulunmakla birlikte dinî gelenek alanındaki hiyerarşik yapılanma, pîr, mürşid, şeyh, dede, rehber, tâlib (mürîd) şeklinde kurgulanmıştır. Geleneksel Alevîlikte bireylerin yola girmeleri esastır. Söz konusu bu esas “İkrâr Verme Cemi” ile sağlanır ki bu bir “inâbe-biat” uygulamasıdır. Bütün Alevî grupların Hz. Ali kanalıyla Hz. Peygamber (sas)’e ulaştırılan “silsileleri (şecere)” vardır ve bu esas “el ele el Hakk’a” olarak isimlendirilir. Yine, geleneksel anlamda Alevî gruplar kendilerince metbu ocak denilen ana ocak/ baş ocakların tekkeleri durumundaki merkezler etrafında bir yapılanma sergileyerek “ana ocak” ve buna bağlı “alt ocaklar” ve bunların bağlı oldukları “tekkelere” (tekke, zâviye, dergâh vb.) göre yapılanmıştır. Temel ahlâkî prensipler, diğer tasavvuf ekollerinin de benimseyip “Edeb Yâ Hû” kalıbında formüle ettikleri “eline-diline-beline sahip olmak” kabulü çerçevesinde şekillendirilmiştir.

Günümüzde kendilerine Alevî nitelmesi kullanılan grupların birkaçına yer verdiğimiz ortak özelliklerinin, tasavvuf tarihçilerinin bir olgunun tasavvuf ya da tarikat hareketi sayılması için gerekli gördükleri insanî, fiilî, fikrî ve maddî unsurlara tekabül ettiği çok açıktır (Kara, 1990: 197; Türer, 1995: 97). Nitekim Alevî geleneğe temel eserler olarak kabul edilen eserler dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında da; bunlar Alevî geleneğin nerede görülmesi gerektiği hakkında önemli bir veri sunmaktadır. Zira Menâkıbnâmeler ya da Velâyetnâmeler bir velînin yaşadığı çevre ve kerâmetlerini; Makâlât, Erkânâmeler – bunlar daha çok Bektaşî geleneğine aittir- ve Buyruklar – asıl isimleri Tasavvuf Risalesi vb. olan bu eserler ise daha çok Erdebil Sûfiyân Süreğine aittir- gibi eserler daha çok tasavvuf hayatında yürütülmesi gereken âdâb-erkânı ele alan eserlerdir.

Günümüzde Alevî kelimesiyle nitelendirilen grupların söz konusu ortak özellikleri ile beraber, Bektaşîliğin Babağan kolu hariç her bir grupta Dedeliğin babadan oğula geçmesi, her grubun kendine özgü bazı uygulamalarının olması, şehirleşmeyle beraber bir kısmına yukarıda işaret ettiğimiz bazı yeni uygulamalar görülebilse de, geleneksel anlamda tarikatlarının işleyişini kendi içlerinde yürütmeleri ve diğer Alevî gruplardan ya da ocaklardan olanların tarikatlarına alınmaması, yine Bektaşîliğin Babağan kolu hariç “soy sürme”nin esas olması vb. özel bazı hususlar, Alevîliğin “soya (ocaklara) dayalı tarikatlar” mahiyetindeki topluluklar için bir üst ad ya da şemsiye kavram olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu gerçek

Alevilik ismi verilen bu yapının nerede görülmesi gerektiği; diğer bir ifadeyle Alevî nitelimele geleneğin öncelikle ve genel hatlarıyla bir tasavvuf hareketi olarak görülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Üçer, 2015: 59-68; Sarıkaya, 2017: 11-13, 20).

Alevilik hakkında yapılacak her türlü çalışmada sağlıklı sonuçlar almak için günümüzde kendilerine Alevî denilen grupların her birinin bir tasavvuf hareketi olduğunun mutlaka dikkate alınması gerektiğini bu vesileyle bir kez daha vurgulamak yerinde olacaktır. Bu husus, ele aldığımız konu hakkında da geçerliliğini koruyan bir mahiyet arz etmektedir. Zira günümüzde bazı Alevî nitelimele gruplar ya da belli bir organizasyona bağlı olarak faaliyetleri yürüten gruplar tarafından çok yeni bir uygulama olan cemlerde Kur'an ayetlerinin Türkçe okunmasının hakkıyla değerlendirilebilmesi için mukayese edilebilir pozisyondaki türdeşlerindeki (yani diğer tasavvuf ekolleri) uygulamaların (zikir cemiyetleri/toplantıları) da göz önünde bulundurulması kaçınılmazdır.

3. Geleneksel Alevî Grupların Uygulamalarında Kur'an'ın Kullanılması ve Konumlandırılması

Günümüzde bazı Alevî gruplarca cemlerde on iki hizmet yürütülürken Kur'an ayetlerinin Türkçe meâllerinin okunmasının gelenek açısından ne anlama geldiğini görmek için, Kur'an'a iman gereği, bunun mahiyeti, kutsallığı ve korunmuşluğu vb. hususlara⁸ değinmeksizin; gelenekte Kur'an ayetlerinin nerelerde ve ne şekilde kullanıldığına ve nasıl konumlandırıldığına genel hatlarıyla göz atmak yerinde olacaktır. Alevî gelenekte Kur'an'ın gerek dinî alanda gerekse sosyal alanda fiilen kullanıldığı bir gerçektir. Alevî nitelimele gruplarda cem başta olmak üzere, özel günlerde, doğum, düğün, nikâh ve askerlik vb. sosyal olaylarda ve ölüm ile ilgili uygulamalarda Kur'an okunmaktadır. Nitekim Muharrem geceleri veya perşembeyi cumaya bağlayan gecelerde düzenlenen çeşitli erkânlarda ve arefe günleri mezarlıklarda ölmüşleri ziyaret ederken okunan Kur'an (Temiz, 1999: 153), doğum, düğün, nikah ve asker gönderirken ya da askerden geldiğinde düzenlenen kurbanlarda da okunur. Meselâ, nikahlarda Nebe' sûresi 8. ayet⁹ ve Rûm sûresi 21. ayet okunur (Doğan, 1998: 33).¹⁰ Ayrıca Kur'an sûrelerinin nazar ve kurt ağzı bağlama vb. konularda da kullanıldığı görülmektedir.¹¹

Alevî gelenekte erkândaki unsurlar ve uygulamaların Kur'an'la bağlantılı bir şekilde ele alınıp anlamlandırıldığı ve şekillendirildiği hususuna burada mutlaka işaret edilmelidir. Nitekim "Kur'an tarikattan, tarikat da Kur'an'dan hâli değildir" (Üçer, 2015: 284) yaklaşımı, gece vaktinde icrâ edilen cemlerin Kur'an'daki *nusu'leyle* yani gece namazı ile bağlantılı görülmesi (Eraslan, 2000: 22-23; Gülşan, 2001:91-92, Doğan, 1998: 80)¹² yine cemde toplam 14 secdenin yapıldığı ve bu sayının Kur'an'daki 14 secde ayetine tekabül ettiğinin dile getirilmesi (Üçer, 2015:284) ve Nûr sûresi 35. ayetinde "(يُوفَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ) / (yûkadü min şeceratin

mübâraketin zeytûnetin) / mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur” şeklinde yer alan ifadede geçen zeytin (yağı) ifadesinden dolayı cem ayinlerinde, çerağ uyandırırken veya köylere elektrik gelmeden önce aydınlatma için kullanılan lambalarda ayete bağlılık anlamında “zeytin yağının kullanılması” (Hasgöl, 2001: 30; Üçer, 2015: 284), Alevilerin Kur’an anlayışlarında, iman konusundaki kuvvetli kabulün yanında, onun sosyal ve dinî hayattaki konumunu ortaya koyması açısından oldukça önemli hususlardır.

4. Alevî Âdâb ve Erkânına Ait Kaynaklarda, Değişlerde ve Geleneksel Uygulamalarda Kur’an Ayetlerinin Kullanılma Şekli

Bu makalede konu cemlerde Kur’an ayetlerinin Türkçe meâllerinin okunması noktasıyla sınırlı tutulduğu için burada öncelikle konunun, Alevî nitelilemeli grupların âdâb ve erkânına ait eserlerden Makâlât, Velâyetnâme, Erkânâme, Buyruklar ile deyiş ve nefesler bağlamında nasıl bir çerçevesi olduğu ortaya konulacak, daha sonra özellikle Bektaşî gelenekte bazı tarikat araç ve gereçlerinin Kur’an ayetleriyle delillendirilip bezenmesi hususu işlenecek ve gelenekte cemlerde Kur’an ayetlerinin nasıl okunduğuna işaret edilecektir. Burada Alevî nitelilemeli grupların âdâb ve erkânına ait eserler bağlamında kullanılacak kaynakların Türkiye Diyanet Vakfı tarafından basılan eserler olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Bunun sebebi, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından basılan bu eserlerin, çoğunlukla, kimi postnişin kimi dede pozisyonunda bulunan kaynak kişilerin bizzat kendi ellerinde/sandukalarında bulunan nüshalarının alınıp tıpkıbasımla birlikte latinize hallerini ve günümüz Türkçesine sadeleştirilmiş şeklini okuyucuyla buluşturmayı esas alan bir yaklaşımla yayımlanmış olmasıdır. Yani söz konusu bu eserler herhangi bir kütüphanede vb. bulunan nüshalar değil; bizzat erkân yürüten postnişin ve dede pozisyonundaki Alevilerin elinde olan nüshalardır.

Söz konusu eserlerde Kur’an ayetlerinin ne şekilde kullanıldığına misallerle göz atmadan önce ifade edilmelidir ki, *Makâlât*’ta (Coşan, tarih yok) hemen hemen bütün konuların bir Kur’an ayeti ile delillendirildiği görülmektedir.¹³ Buyruk ismi ile neşredilen eserlerin nüshalarında da Kur’an ayetlerine yoğun bir vurgu yapıldığı malumdur. Meselâ bir Buyruk nüshasında konular 57 ayet-i kerime ile delillendirilmiştir (Bisâti, 2003). Değişlerde de Kur’an ayetlerine pek çok doğrudan ya da dolaylı atıf yanında Kur’an ifadelerinin deyişlerde bizzat kullanıldığı görülmektedir.

a. Alevî Âdâb ve Erkânına Ait Eserlerde Kur’an Ayetlerinin Kullanım Şekli

Söz konusu âdâb ve erkâna ait eserlerde tarikata mensup olanların nitelikleri ile beraber, bir kişinin insanı kâmil olması için kat etmesi gereken yolun haritasını veren dört kapı kırk makam, cem esnasında ifa edilen görevlerin çoğunluğu ve özellikle Bektaşîler arasında kullanılan tarikat kıyafetleri ve aletlerinin hep Kur’an

ayetleriyle delillendirildiği görülmektedir. Cemlerde okunan Kur'an ayetlerinin Türkçe okunması hususunun geleneğe göre değerlendirilmesi bağlamında burada vurgulanması gereken bir özellik söz konusudur. Nitekim, aşağıda örneklerde açıkça görüleceği üzere, söz konusu âdâb ve erkân kitaplarında ayetler kullanılırken kullanılan ayetlerin Arapça asıl metninin verildiği,¹⁴ akabinde ayetin niçin o noktada bir delil olduğunu ortaya koyma adına ne anlama geldiğiyle ilgili açıklamalarda bulunduğu görülmektedir.¹⁵

a.1) Tarikata Mensup Kişilerin Halleri: (Âbidler/rüzgar; zâhidler/ateş; ârifler/su; muhibler/ toprak)

Makâlât, Hakk Teâlâ'nın insanı toprak, su, ateş ve rüzgâr olmak üzere dört nesneden yarattığını ve insanların da bu dört nesne gibi âbidler, zâhidler, ârifler ve muhibler olmak üzere dört ayrı bölükten oluştuğunu ifade ederek konuya başlamaktadır (*Makâlât* TDV, 2007: 44). Bu dört bölük insanı özellikleri anlatılırken her biri için Kur'an'dan ayetler getirilerek işlendiği görülmektedir.

Nitekim *Makâlât*'ta ilk bölük insanların âbidler olduğu, bunların şeriat kavimleri/toplulukları oldukları ve asıllarının rüzgârdan olduğu ifade edildikten sonra, helal ve haram, temiz ve murdar her şeyin şeriat ile bilineceği ve Allah'ın bütün nesnelere varlığını Kur'an'da zikretmiş olduğu söylenerek konu En'âm sûresinin 59. ayet-i kerimesi ile delillendirilmektedir (*Makâlât* TDV, 2007: 44):

“وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ” *velâ raṭṭbin velâ yâbisin illâ fi kitabin mubîn*¹⁶

Makâlât'ta ikinci bölük insanların zâhidler olduğu, bunların tarikat kavimleri/toplulukları oldukları ve asıllarının ateşten olduğu ifade edildikten sonra, bunların ateş gibi nefislerini yakmaları gerektiği; bu dünyada her kim kendi nefsinin yakarsa, yarın ahirette türlü türlü azaplardan kurtulacağı; hasılı bir kez yananın bir daha yanmayacağı vurgulanmakta ve bu konuda Bakara sûresinin 24. ayetine işaret edilmektedir (*Makâlât* TDV, 2007: 46):

“... وَفُودُهَا النَّاسُ وَالْجِبَارَةُ أَعَدَّتْ لِلْكَافِرِينَ” *veḳûduhu'n-nâsü ve'l- ħicârah, u'iddet li'l-kâfirîn*¹⁷

Makâlât'ta üçüncü bölük insanların ârifler olduğu, bunların marifet kavimleri/toplulukları oldukları ve asıllarının sudan olduğu ifade edildikten sonra, insanın çok sakınması lazım geldiği, insanın pis olmasının sebebinin içinde şeytan fiili buldurmasına bağlı olduğu ifade edilerek şu misalin verildiği görülmektedir: “Eğer inanmazsan bir kaba suçu/içki koy, ağzını sıkıca kapat ve denizin içine bırak. O kabın dışını günde on kez yıkasan, kabın içindeki yine suçu/içkidir, pistir. Yine bir kuyuya bir damla suçu/içki damlasa, o kuyunun suyunu bir kere çıkarıp başka yere dökseler, o suyun döküldüğü yerde ot bitse ve o otu koyun yese takva ehlinin sözüne

göre o koyunun eti haramdır. Bunun haram olmasının sebebi nedir? İçinde şeytan fiili olmasındandır” (*Makâlât* TDV, 2007: 52) denilerek bu konuda Mâide sûresinin 90. ayet-i kerimesi delil olarak getirilmektedir:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»
 “Yâ eyyuhe’llezîne âmenû innem’l-hamru ve’l-meysirü ve’l-ensâbu ve’l-ezlâmu ricsün min ‘ameli’ş-şeytân, fectenibûhu le’alleküm tüflihûn”¹⁸

Makâlât’ta dördüncü bölüm insanların muhibler olduğu ve asıllarının topraktan olduğu ifade edildikten sonra bu konu Tâhâ sûresinin 55. ayet-i kerimesi ile delillendirilir (*Makâlât* TDV, 2007: 54):

مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى “Minhâ haleknâküm ve fihâ nu’idüküm ve minhâ nuhricüküm târaten uhrâ”¹⁹

“Bu dört bölüm insanın vasıfları anlatıldıktan sonra *Makâlât*’ta önemli olanın insanın kendisini bilmesi olduğu Hz. Peygamber’in dilinden “men ‘arefe nefsehû fekad ‘arefe rabbeh” yani, kendini bilen Rabbini bilir” kabulüne işaret edilerek bu nokta da iki Kur’an ayetine yer verildiği görülmektedir (*Makâlât* TDV, 2007: 55-56).²⁰

Makâlât’in devam eden kısmında insanların ahlaki hasletleri üzerinde durulmuş bu konu olumlu-olumsuz hasletlerin birbiriyle kıyaslanması şeklinde işlenmiş; iyi ahlaki hasletler Rahmani, kötü hasletler ise şeytanî olarak nitelendirilmiş ve bu konu “Şeytanın Halleri” başlığında ele alınmıştır. Burada ayetler kullanılarak Firavun, Kârûn ve Hz. Peygamber’den misal veren *Makâlât*, şeytanın ateşe dayandığını, sonuçta ateşte yandığını; Firavunun da akıbetinin bu olduğunu²¹; Hz. Peygamber’in ise Tanrı dostluğuna dayandığını²² ayetlerle işlemiş ve insanların şükretmeleri, iyi amel işlemleri gerektiği yine ayetler kullanılarak vurgulanmıştır.²³

Makâlât’ta aklın sabır, hayâ ve kanaatten oluşan üç korumasının olduğu ve insanın üç makamının bulunduğu ifade edildikten sonra, Allah’ın daima hatırdâ tutulması sadedinde Mücâdele sûresinin 7. ayet-i kerimesine²⁴ yer verilerek bölümün tamamlandığı görülmektedir.

a.2) Dört Kapı Kırk Makam

Makâlât’ta dört kapı kırk makamın hemen her birinin en az bir ayet-i kerime ile delillendirildiği görülmektedir.

Şeriat kapısının ilk makamının iman olduğu, imanın arifler katında akıl üzere olduğu, kişinin gönülden şahadet getirip inanmazsa münafık olacağı ifade edilerek şu ayete yer verilmektedir:

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ “Inne’l-münâfikîne fi’d-derki’l-esfeli mine’n-nâr”²⁵

Tanrı'ya gönülden şahadet edip iman getirmek hususunda iki konunun önemli olduğu bunlardan ilkinin Allah'a şirik koşmamak, diğzerinin ise "belki her ibadetin imana; her günahın küfre ulaştırmayacağı; bununla birlikte iman ile ibadeti birbirinden ayırmamak gerektiği" vurgulanarak bu hususta insanlara şu iki ayetin²⁶ dost olduğu ifade edilmektedir (*Makâlât* TDV, 2007: 68):

Makâlât'ta genel karakteri doğrultusunda "Tanrı dostlarına inanmanın da imandan olduğu" ifade edilerek bu hususta İnşirah suresinin 5. ayet-i kerimesine²⁷ işaret edilmektedir (*Makâlât* TDV, 2007: 70).

Şeriat kapısının ikinci makamı olarak "ilim" zikredildikten sonra şu ayet-i kerimeye yer verilmiştir (*Makâlât* TDV, 2007: 72):

«...كُونُوا رَبَّانِيِّينَ...» "*kûnû rabbâniyyîne*"²⁸

Şeriat kapısının üçüncü makamı, namaz, zekât, oruç, gücü yetince hacca gitmek, Allah yolunda cihat ve cünüplükten temizlenmek olarak sıralanmış ve bu meyanda şu ayetler sıralanmıştır (*Makâlât* TDV, 2007: 72):

«...أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ» "*Ve ekîmu 's- şalâte ve âtu 'z-zekât*"²⁹

«...شَهْرُ رَمَضَانَ» "*Şehru Ramazân*"³⁰

«...حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتِطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا...» "*Hıccu 'l-beyti men istetâ 'a ileyhi sebîlâ*"³¹

Makâlât'ta Kırk Makam sayıldıktan sonra bunlardan herhangi birinin eksik olması halinde hakikatin tamam olmayacağı ifade edilerek; *«فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا»* *Fece 'alnâhü hebâen menşûrâ*³² ayeti zikredilmiş; daha sonra makamlarda bir eksikliğin olmadığı ifade edilerek bu; *«لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جِبِلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ»* *Lev enzelnâ hâze 'l-Qur'âne 'alâ cebelin leraeytehü hâşi'an mütesaddi'an min haşyetillah...*³³ ayetiyle delillendirilmiş; hiçbir zaman ümidi yitirmemek gerektiği söylenerek "Lâ lâ ayet-i kerimesi buna delil gösterilmiştir.

Bununla beraber korkunun da dikkate alınması gerektiği vurgulanarak *«وَعَدَ اللَّهُ»* *Ve 'adellahu 'l-münâfikîne ve 'l-münâfikâti...*³⁵ ayetine yer verilmiş; yine delil getirilmesi gerektiği vurgulanarak *«قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ»* *Qul hâtû burhânekü in küntüm sâdıkin*³⁶ ayetleri zikredilmiş; helal ve haramların olduğu ifade edilerek *«أَجَلٌ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ»* *Uhulle leküm saydü 'l-bahri...*³⁷ ayeti ile *«لَا تَرْفَعُوا»* *Lâ terfe 'u esvâteküm fevka savti 'n-Nebiyi*³⁸ ayetine yer verilmiş; fazilet olduğu ifade edilerek *«فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ»* *Femen 'afâ ve asleha...*³⁹ ayeti zikredilmiş; yine şifanın olduğu ifade edilerek *«وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ»* *Ve nünezzilü mine 'l-Ku'râni mâ hüve şifâün ve rahmetün li 'l-mü'minîn...*⁴⁰ ayeti yer verilmiş; yine müjde olduğu ifade edilerek *«إِلَّا الْفَاسِقِينَ (٢٦) الَّذِينَ»* *vemâ yuzillü bihî ille 'l-fâsikîn Ellezîne yenkuzûne*⁴¹

'*ahd'e-llâhi min ba'di misâkıhî...*'⁴¹ ayeti zikredilmiş ve bu bağlamda son olarak da pişmanlığın da varolduğu söylenerek *وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ* "Ve *innehû lehasratün 'ale'l-kâfirîn*" ayeti⁴² zikredilmiştir (*Makâlât* TDV, 2007:81-85).

Söz konusu *Makâlât* nüshasının bundan sonraki "Marifetin Cevabı", "Ariflerin Tevhidi" ve "Adem'in Özellikleri" başlıklarını taşıyan bölümde işlenen konularda 54 ayet-i kerimenin aynı usulde, yani Arapça asıl halleriyle delil olarak kullanıldığı görülmektedir (*Makâlât* TDV, 2007: 85-134).

b. Değiş ve Nefeslerde Kur'an Ayetlerinin Kullanım Şekli

Değiş ve nefeslerde Kur'an ayetlerinin nasıl kullanıldığına bakıldığında bunların bazen sûre isimlerinin bazen ise ayetlerden bir kısım ifadelerin dizelere taşındığı görülmektedir. Burada dikkat çeken en temel özellik ise bu makalede ısrarla vurgulanmaya çalışıldığı üzere değiş ve nefeslerde Kur'an ayetleri kullanılırken Türkçeleştirilmiş ya da sadeleştirilmiş halleriyle değil, asıl Arapça ifadeleriyle kullanılmış olmasıdır.

Övmüş de yaratmış kendi nurundan	Vallâhi Kur'an'dır senin sözlerin
Padişah eylemiş ilin üstüne	Yasin-i şeriftir ⁴³ iki gözlerin
Cemalini gördüm salavât verdim	<i>İnnâ feteĥnâ</i> 'lık ⁴⁴ güzel gözlerin
Cığalar sokunmuş serin üstüne	<i>Ve 'z-Zuhâ</i> ⁴⁵ inmiştir halin üstüne ⁴⁶

(Birdoğan, 2001: 56-57)

Hatâyî/Şah İsmail'in diğer bazı Kur'an sûreleriyle ilgili dile getirdiği dizeler ise şu şekildedir:

Hüsünün beyânı sûre-i *Yâsîn ü Hel Etâ*⁴⁷
 Ey Ka'be-i mübârek ü vey Merve-i Safâ
 Tâ ki ruhsarından *er-Raĥmân 'ale'l-'Arşi ştevâ*⁴⁸
 Hem anın şanında münzel âyet-i *Şemsü 'z-Zuhâ*⁴⁹
 (Birdoğan, 2001: 205-207)

Kur'an sûreleriyle ilgili olarak Pir Sultan ve Kul Himmet'in de bazı deyişleri bulunmaktadır:

Hocam bana ilimleri sorarsa	Kul Himmet der <i>kul hüvallâhu aĥad</i>
Hakk Muhammed Ali diye okurum	Cesedimde can kalmadı bu saat
Kur'an'ın kilidi <i>İhlâs-ı şerîf</i>	Dünü, günü virdim âl-i Muhammed
Hasan-u Hüseyin'i sevdim okurum ⁵⁰	Oniki İmam seher vakti gel yetiş ⁵¹

(Öztelli, 1989:117) (Öztelli, 1989:101-102)

Söz konusu deyişlerde Kur'an sûrelerine dair atıflara ek olarak bazı Kur'an ayetlerinin de ya doğrudan veya telmih yolu ile sıkça kullanıldığı görülmektedir:

Her yerde kim otura Hatâî o huri veş Şah Hatâî dost yolunda teslim etti canını
Göğde melâik okuya *yâ leytenî türâb*⁵² Sen görersen her olan "*innâ ileyhi râcî 'ûn*"⁵³
(Birdoğan, 2001:210) (Birdoğan, 2001:322)

Bu bağlamda Kul Himmet'in Fatıha sûresi üzerine yazdığı ve özellikle cemlerde sıkça okunan bir düvazını zikretmek yerinde olacaktır:

<i>Bismillâh</i> nûr-u Hüdâ hakkı için	<i>Rabbü'l-âlemîn</i> Aliyyü'l-Mürtazâ
Kalma günahlara, el-aman mürvet	<i>Errahmânirrahîm</i> , çekirme cezâ
<i>Elhamdülillâh</i> dîdâr hakkı için	Hasan, Şah Hüseyin lütfeyle bize
Kalma günahlara, el-aman mürvet	Kalma günahlara, el-aman mürvet
<i>Mâliki yevmiddîn</i> 'de ilmi buldum	<i>İyyâke na'büdü</i> Musa-ı Kâzım
İmam-ı Zeynel'den bir himmet aldım	<i>İyyâke neste'in</i> benim niyazım
Bâkir'a, Cafer'e tecellâ kıldım	İmam-ı Rıza'ya doğrudur özüm
Kalma günahlara, el-aman mürvet	Kalma günahlara, el-aman mürvet
<i>İhdina 's-sırâtal müstekîm</i> Takî	<i>En'amte 'aleyhim</i> geçmeden yetiş
<i>Şîrâtallezîne</i> Aliyyün Nakî	Ecel şerbetin içmeden yetiş
Yerin, göğün, arşın, kürsün direği	Askerî gam gussa basmadan yetiş
Kalma günahlara, el-aman mürvet	Kalma günahlara, el-aman mürvet
<i>Ğayri'l-mağzûbi 'aleyhim</i> bir isim Şah'a	Ondört masû-i pâk, oniki nâzır
<i>Velâ'z-zâllîn âmîn</i> özünü ver Mehdî mâha	Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar da hazır
Bizi de varınca ulu dergâha	Kul Himmet'im der ki bizdedir özür
Kalma günahlara, el-aman mürvet	Kalma günahlara, el-aman mürvet ⁵⁴

(Öztelli, 1989:139-140)

Bir makale ölçeğinde işlediğimiz konunun net olarak ortaya konulması adına burada deyiş ve nefeslerden zikrettiğimiz örneklerde açıkça görüldüğü üzere hem Kur'an sûrelerine hem de ayetlere ya da ayetlerde geçen kelimelere yapılan atıflarda Arapça asıllarının kullanıldığı görülmektedir. Nitekim sûre isimleri hakkındaki kullanımlara bakıldığında, bunların "*İnnâ feteĥnâ, Ve'z-Zühâ, Hel Etâ, Şems*" şeklinde Arapçalarının kullanıldığı; söz konusu sûre isimlerinin günümüzde bazı kişilerin yaptığı ve yapmaya çalıştığı gibi Türkçeleştirilip söz gelimi, "*İnnâ feteĥnâ sûresi/Fetih Verdik sûresi*"; "*Zühâ sûresi / Kuşluk Vakti sûresi*"; "*Hel Etâ-İnsan sûresi/İnsanın üzerinden geçmedi mi sûresi*"; "*Şems sûresi/Güneş sûresi*"; "*İsrâ/ Gece Yürüyüşü sûresi*" şeklinde⁵⁵ bir kullanımın söz konusu olmadığı görülmektedir.

c) Tarikat Gereçlerinin Ayetlerle Anlamlandırılması ve Bezenmesi

Bugün itibariyle kendilerine daha çok Alevî nitelemesi kullanılan grupların âdâb ve erkânına ait eserlerde tarikata mensup kişilerin yani âbidler, zâhidler, ârifler ve muhiblerin halleri ile yolun esasını tespit eden Dört Kapı-Kırk Makam hep Kur'an ayetleriyle delillendirilip cem esnasında icrâ edilen görevler de ya Kur'an'dan bir ayetle delillendirilip ya da görev öncesi veya sonrasında bir Kur'an ayeti okunmakla icra edilirken; aynı zamanda bir takım tarikat gereçlerinin de ayetlerle anlamlandırıldığı veya bu gereçlerin Kur'an ayetleriyle bezendiği bilinmektedir. Bu durumun bu çalışma açısından önem arz eden yönü, bu bağlamda kullanılan söz konusu ayetlere yine asıl Arapça halleriyle yer verilmiş olmasıdır. Nitekim *Erkânâme*'de Teslim Taşı anlatılırken “فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ” “*feḳulna 'zrib bi- 'aṣāke 'l- ḥacer...*” (Bakara, 2/60)⁵⁶ ayeti zikredilerek boyuna takılan bu taşın Allah'a teslimiyeti ifade ettiği dile getirilmektedir.⁵⁷ Post beyan edilirken de “Dahi, post serilirken bu âyetler okuna” denilerek “وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ” “*Vetteḳullâhe le 'alleküm tüfliḥûn*” (Bakara, 2/189)⁵⁸ ve “الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِبِينَ الْعَيْطِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ” “*Elleżine yünfikûne fi 's-serrâi ve 'z-zarrâi ve 'l-kâzîmine 'l-gayza ve 'l-âfine 'ani 'n-nâsi vallâhu yuḥibbu 'l-muḥsinin*” (Âl-i 'İmrân, 3/134)⁵⁹ ayetlerinin zikredildiği görülmektedir (Zübde-i İlm-i Hâl: 74).

Erkânâme'de tac anlatılırken kullanılan ayetler tarikat gereçlerinin ayetlerle bezenmesi hususunun güzel bir örneğidir: “Tâcin kubbesinde yazılmıştır: “كُلُّ شَيْءٍ” “*Küllü şey'in hêlikün illâ vecheh...*” (Kasas, 28/88)⁶⁰ ve kenarında yazılmıştır: “يَس (١) وَالْقُرْآن” “*Yâsin ve 'l-Kur'ân...*” (Yasin, 36/1-2)⁶¹ ve önünde yazılmıştır: “فَأَيُّمَّا تَوَلَّوْا” “*fe eynemâ tuvellû...*” (Bakara, 2/115)⁶² ve ardında yazılmıştır: “وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ” “*Ve 'alleme 'l Âdeme...*” (Bakara, 2/31)⁶³ ve içinde yazılmıştır: “سَنُرِيهِمْ” “*Senürîhim...*” (Fussilet, 41/53)⁶⁴ ve taşrasında yazılmıştır: “La ilâhe illallah Muhammedün Resûlullâh, Aliyyün veliyullâh, Mehdî emînullâh ve ortasında yazılmıştır: *Lâ ilâhe illâ hû*” (Zübde-i İlm-i Hâl: 71)⁶⁵

Aynı hususiyetin “Hırka Vurunmak” konusu ele alınırken de söz konusu olduğu görülmektedir: “*Biemrillâhi Te'âlâ* hırka oldu. Lakin dört türlü rengi var idi ki, biri yeşil ve biri sündüz ve biri istebrak ve biri beyaz ve dahi ol hırkanın üzerinde yazılmıştır: “فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” “*Fetebârekellâhu aḥsenu 'l- hâliḳîn*” (Mu'minûn 23/14)⁶⁶ , “...ve ennehû 'alâ külli şey'in kadîr” (Bakara, 2/259)⁶⁷ ve yakasında yazılmıştır: “Yâ Vedûd, Yâ Ahad, Yâ Samed, Yâ Ferd ve eteğinde yazılmıştır: Yâ Settâre'l-uyûb, Yâ Gaffâre'z-zünûb ve çevresinde yazılmıştır: Yâ Sabûr, Yâ Şekûr, Yâ Gafûr ve dahi cenâb-ı fahr-i risâlet aleyhisselâm ol hırkayı giyinmenin sıfatı ve âdâbı budur deyû üç kere bir rivâyette on kere ve bir rivâyette kırk kere haber vermişlerdir.” (Zübde-i İlm-i Hâl: 73.)

(Hasgül, 2001: 41);⁷⁴ kurban kesilirken de başka ayetler de okunmakla birlikte⁷⁵ “*İsrâ* sûresi”nin “وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَّلِيٌّ مِّنَ الدِّينِ وَكَبْرُهُ تَكْبِيرًا” “*Ve kulilhamdü lillâhi-llezi lem yettehiż veleden ve lem yekün lehü şerikün fi’l-mülki ve lem yekün lehü veliyyün mine’z-zülli ve kebbirhü tekbîrâ(n)*” şeklinde 111. ayeti okunur (Eraslan, 2000: 19).⁷⁶

Bu bağlamda *Erkânâme*’de (*Zübde-i İlmi Hâl*: 80) yer alan yemek öncesinde okunan bir sofrada (Gülbank) ilgili Kur’an ayetlerinin Arapça asıl halleriyle zikredilmesi konumuzun çerçevesini teyit eden güzel bir örnektir: “Bism-i Şâh. Allah. Sofra-i merdân, ni’met-i Yezdân, berekât-ı Halîlu’r-rahmân, havâlet-i pîrân. *Bismillâhirrahmânirrahîm*. “إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ (٨) إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ” “*Ve yu’imüne’t- ta’ame ‘alâ hubbihî miskînen ve yetîmen ve esîrâ(n)*. *İnnemâ nu’imukum livechillâhi lâ nuridü minkum cezâen velâ şükürâ(n)*” (*İnsân*, 76/8-9)⁷⁷, “وَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُضِيَ مِنْكُمْ ذِكْرٌ فَكُلُوا وَشَرِبُوا وَلَا تُسْرِفُوا” “*...Allâhümme Rabbenâ enzil ‘aleynâ mâideten mine’s-semâi tekûnû lenâ ‘iden li-evvelinâ ve âhîrinâ ve âyeten minke ve’rzuqnâ ve ente hayru’r-râziqîn*” (*Mâide*, 5/114)⁷⁸. Lokma hakkına, cömertler demine, evliyâ keremine, gerçeğe hû!”

Gelenekte cemler icra edilirken hizmet öncesi ya da esnasında okunan Kur’an ayetlerinin hepsinin Arapça asıllarıyla okunduğu görülmektedir. Nitekim 1999-2005 yılları arasında Tokat bölgesinde yürüttüğümüz doktora çalışmaları esnasında katıldığımız bütün cemler ve cenaze, sünnet, kabir ziyareti vb. uygulamalarda hep Kur’an’ın Arapçasının okunduğuna şahit olunmuştur.

5. Sonuç

Bu makalede, son zamanlarda bazı Alevî grupların cemlerde Kur’an ayetlerini Arapça asıl haliyle değil de; Türkçe meâli ile okumaları hususu ele alınmıştır. Konu, bir metnin tercümesi veya meâlinin o metinde kastedileni tam karşılayıp karşılamayacağı ya da Türkçe (ana dilde) ibadet tartışmaları dışında, olayın günümüzde kendilerine Alevî olarak nitelendirilen grupların geleneksel uygulamaları açısından değerlendirilmiştir.

Geçmişte her biri daha çok mensup olduğu ocak ismiyle isimlendirilen ancak günümüzde bir nevi üst adlandırma olarak kendilerine Alevî nitelemesi kullanılan grupların; her ne kadar farklı ocak, farklı silsile ve farklı tasavvufî gelenek mensubiyetlerine sahip olsalar da, ortak bazı özelliklerine bakıldığında her birinin tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında anlaşılması gerektiği görülmektedir.

Alevî nitelemeli grupların bu temel özellikleri ve dolayısıyla görülmeleri gereken tasavvuf alanına mensubiyetleri dikkate alınmadan yapılacak çalışmaların ve bu husus görmezden gelinerek icra edilecek uygulamaların sağlıklı sonuçlar vermesi

beklenmemelidir. Alevî nitelemeli gruplardan bazılarının son zamanlarda cemlerde okunan Kur'an ayetlerini, Arapça asıl halleriyle değil de, Türkçe meâllerini okumaları hususunun sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesinde de bu çerçevenin dikkate alınması gerekmektedir.

Alevî gelenekte Kur'an'a gerek âdâb ve erkânda gerek sosyal alanda fiilen yer verildiği bir gerçektir. Nitekim perşembeyi cumaya bağlayan gecelerde veya Muharrem geceleri düzenlenen çeşitli erkânlarda ve kabir ziyaretlerinde okunan Kur'an, doğum, düğün, nikah ve asker gönderirken ya da askerden geldiğinde düzenlenen kurbanlarda ve sofrada dualarında da okunur. Ayrıca Kur'an sûrelerinin nazar ve kurt ağzı bağlama vb. konularda da okunduğu görülmektedir. Alevî nitelemeli gruplar arasında bütün bu alanlarda okunan Kur'an'ın (ya da ayetlerinin) okunması esnasında geleneksel olarak Arapça asıllarıyla okunduğu bilinmektedir.

Kur'an'ın Arapça aslı ile okuma şeklindeki söz konusu bu geleneksel uygulama, bu haliyle âdâb ve erkâna ait eserler ile deyiş ve nefeslerde de geçerliliğini korumaktadır. Nitekim âdâb ve erkâna ait eserlerde konular işlenirken Kur'an'dan yapılan alıntı, atıf veya delillendirmelerin Kur'an ayetlerinin Arapça asıllarıyla yapıldığı, aynı durumun deyiş ve nefesler için de söz konusu olduğu görülmektedir. Zira deyiş ve nefeslerde gerek Kur'an sûrelerinin isimlerine yapılan atıflarda gerek ayetlerden bazı kısımların dizelerde dile getirilmesi esnasında Arapça asıllarıyla yer verildiği, bunların hiçbirisinde hem sûre isimleri hem ayetlerde günümüzde yapılmaya çalışıldığı gibi herhangi bir Türkçeleştirmenin söz konusu olmadığı görülmektedir. Bazı Erkânâmelerde bir takım tarikat araç gereçlerinin hem delillendirilmesi hem bunların üzerine hangi ayetlerin yazılacağı hakkında verilen bilgiler esnasında da yine ayetlerin Arapça asıllarıyla yazıldığı görülmektedir. Gelenekte cemlerde hizmet öncesinde ve hizmet esnasında okunan ayetlerin de yine Arapça asıllarıyla okunduğu bilinmektedir.

Bütün bu kuvvetli vurgu ve geleneksel uygulamalara rağmen son zamanlarda bazı organizasyonlara bağlı gruplar tarafından cemlerde Kur'an ayetlerinin Türkçe meâlleriyle okunmaya gayret edildiği ve buna oldukça önem verildiği, hatta bir nevi zorunluluk haline taşındığı görülmektedir. Cemlerde Kur'an'ın Türkçe meâlinin okunması uygulamasının hem âdâb ve erkâna ait eserler hem deyiş ve nefesler hem de cem, cenaze vb. erkânlardaki fiilî uygulamalarla örtüşmediği çok açıktır. Zaman, mekân ve sosyo-ekonomik şartların değişmesiyle geleneksel bazı yapı ve uygulamalarda bir takım değişikliklerin –bazen de zorunlu bir halde- olması son derece doğaldır. Nitekim günümüzde kendilerine Alevî nitelemesi kullanılan grupların geleneksel yapı, kurum, algı ve uygulamalarında modernleşme ve şehirleşme ile birlikte pek çok dönüşüm ve değişimin yaşandığı görülmektedir. Meselâ cemler aynı köyde değil, şehir ortamında yapılmakta; şehirlerdeki âdâb ve erkân merkezlerinin; diğer ve yeni ifadesiyle cemevlerinin salonlarının şekli, duvarlardaki yazılar, resimler;

aydınlattı, çerağ, mum, asâ, post gibi teknolojik olanlar da dâhil kullanılan araç-gereçler; dedeler, semahçılar ve zâkirler gibi hizmet sahipleri, cemde dağıtılan sakka, kılık-kıyafet biçimleri, farklı ocaklardan olanların ceme katılabilmesi ve hatta Alevî olmayanların da cemlere alınmaya başlaması, şehirlerde ocak dedeliğinin bizzat sona ermesi; bunun yerini cemevi ya da vakıf ve dernek dedeliğinin almaya başlaması vb. konular kapsamlı farklılaşmalar meyânında zikredilebilecek hususlardır. Ancak cemlerde Kur'an ayetlerinin Türkçe meâllerinin okunmaya başlanmasının, yukarıda sıralanan sosyal, ekonomik vb. gelişmelere bağlı olarak yaşanan değişimden farklı bir muhtevada olduğu muhakkaktır. Zira, şartlar ne kadar değişirse değişsin, bunların hiçbiri cemlerde Kur'an ayetlerinin Arapça asıllarıyla okunmasına engel teşkil edecek bir mahiyette değildir. Nitekim diğer Alevî gruplar ve Alevî grupların kıyaslanabilir türdeşleri durumundaki tasavvuf ekollerinde Kur'an'ın -şehirde ya da köyde veya her nerede olursa olsun zikir esnasında- Arapça okunması, söz konusu meâl okuma şeklindeki bu yeni uygulamanın, Arapça aslının okunması şeklindeki geleneksel formunu korumaya engel teşkil etmeyen bir alana karşılık geldiğini açıkça göstermektedir.

Burada olayın bir diğer boyutuna da dikkat çekmekte yarar görülmektedir. Gerek âdâb ve erkâna ait eserlerde gerek Türkçenin en güzel şekilde kullanıldığı deyiş ve nefeslerde ozanlarca Kur'an ayetlerinin Arapça asıllarına yer verilip Türkçe meâllerine yer verilmesine tevessül edilmemesi bir yana; günümüzde cemlerde Kur'an'ın Türkçe meâlinin okunması yönündeki gayretlerin, son zamanlarda Alevîlik hakkında yapılan bir takım kimlik tartışmalarında, geleneksel Alevî grupların sahip oldukları yapının ya da mensup oldukları çerçevenin hakkıyla görülmesini engelleyecek bir mahiyet taşıdığı değerlendirilmektedir. Buna göre, Kur'an ayetlerinin Türkçelerinin okunması, dinleyenlerin okunan şeylerin ayet olduğunu anlayamamasına sebep olacak bir mahiyet arz etmektedir. Böylece bir taraftan Alevîlik isimlendirilmesi kullanılan yapının Kur'an'la olan ilişkisinin hakkıyla görülmesine engel olunmakta; diğer taraftan da diğer tasavvuf ekollerindeki aynı mahiyetteki uygulamalarla olan benzerliğinin anlaşılmasına ve buna bağlı olarak da bir tür zemin kaymasına yol açılmaktadır. Bu noktada son zamanlarda salavâta yapılan yeni bazı ilaveler ile beraber Kur'an'ın Türkçe okunmasıyla bağlantılı görülen iki ayrı hususa –makalemiz sınırları içinde kalarak- işaret etmek yerinde olacaktır.

Son zamanlarda Alevîlik hakkında yapılan toplantılarda ya da programlarda şahit olduğu üzere cümlelere başlanırken okunan Hamdele ve Salvele'de özellikle Salvele kısmında gelenekte varolan şeklin dışında bir takım eklemeler yapıldığı görülmektedir. Sözgelimi, Alevî geleneğe mensup bazılarınca Hz. Peygamber'e salavât getirilirken salavâtın; "Allâhümme sallî 'alâ Muhammedin ve 'alâ Âli Muhammed" şeklinde Alevî gelenek de dâhil bütün Müslümanlarca okunan geleneksel formu dışında, "Allâhümme sallî 'alâ Muhammedin ve 'alâ Âl-i Muhammed ve Ehl-i Beytihi" şeklinde, yani "ve Ehl-i Beytihi" ibaresi eklemeli bir şekilde okunduğu görülmektedir. Bunun sebebi

ya da ne zamandan beri ve hangi kaynaktan etkilenecek bu şekilde bir eklemenin yapıldığı ayrı bir araştırma konusu olmakla beraber, söz konusu eklemenin toplumun diğer kesimlerinden bir farklılık ifadesi olarak yapıldığı izlenimi ağır basmaktadır.

Halbûki, Arapça bilenler açısından böyle bir eklemeye gerek olmadığı açıktır. Zira bütün gruplarca okunan geleneksel formatında yer alan “Âl-i Muhammed” ifadesi zaten diğer bir anlamıyla “Ehl-i Beyti” yani “Peygamber’in Ailesi” ya da “Hane Halkı” demektir. Farklılık ortaya koymak adına bir cümlenin içinde zaten varolan anlamını eş anlamlısını ekleyerek tekrar okumanın bir manası olmasa gerektir. Ancak böyle bir tarzla sanki salavât konusunda da diğer gruplarla farklılaşma olgusunun ortaya konulmaya çalışıldığı değerlendirilmektedir. İkinci bir şekil ise, salvele okunurken “Ve’s-Salâtü ve’s-Selâmü ‘alâ Rasûlinâ Muhammedin ve ‘alâ âlihi...” ifadesinin; ya “Ve’s-Salâtü ve’s-Selâmü ‘alâ Rasûlinâ Muhammedin ve ‘alâ Ehl-i Beyti...” şeklinde ya da “Ve’s-Salâtü ve’s-Selâmü ‘alâ Rasûlinâ Muhammedin ve ‘alâ âlihi ve Ehl-i Beyti...” şeklinde aynı ifadenin eş anlamlısıyla tekrarı suretiyle okunduğu görülmektedir. Zikredilen her iki uygulama tarzı Alevî geleneğe mensup grupları toplumun diğer kesimleriyle farklılaştırma yönünde bir gayretin olduğunu düşündürmektedir. Halbûki gerek Alevî nitelemeli gruplara ait klasik âdâb ve erkân eserlerin hepsi ve geleneksel olarak alanda yürütülen âdâb ve erkân okunan salavâtlarda salât ve selâmın “Allâhümme salli ‘alâ Muhammedin ve ‘alâ Âli Muhammed” ve “Ve’s-Salâtü ve’s-Selâmü ‘alâ Rasûlinâ Muhammedin ve ‘alâ âlihi...” şeklinde okunduğu ve olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla salât ve selâmları okurken geleneğe uygun bir şekilde okunmasının, Alevî geleneğin de İslam toplumlarındaki –özellikle de Anadolu coğrafyasında varolan dini gruplar ve geleneklerle- ortak metinleri kullandıkları ve bu noktada bir farklılıklarının olmadığını görülmesi açısından son derece önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Bu meyanda Kur’an’ın Türkçe okunmasıyla bağlantılı görülen iki ayrı hususa gelince; bunlardan ilki, Kur’an’ın Türkçe okunması sonucunu doğurduğu düşünülen ve oldukça sloganlaştırılmış olan “Türkçe ibadet” tartışmalarıdır. Bilindiği üzere, tasavvufî oluşumlar, genelde yaptıkları zikir ya da çektikleri kelime-i tevhîd esnasında neşveyi sağlamak üzere okudukları kimine göre deyiş kimine göre nefes kimine göre ilahileri doğal olarak ana dillerinde okumaktadır. Ülkemizde konu hakkında yapılacak çok genel bir araştırmada dahi bu husustaki pek çok veriye kolayca ulaşılabileceği kesindir. Nitekim, Türkiye’de söz gelimi Kâdirîlerin, tarikat yürütürken okudukları ilahilerin -bir kaç Arapça yaygın ilahi hariç- Türkçe olduğuna herkes kolayca ulaşabilecektir. Ülkemizde İngilizce ya da Almanca vb. yabancı dilde ilahi söyleyip zikir çeken bir tasavvuf ekolü olmadığına ve hepsinin kendi ana dillerinde söylenen ilahilerle tevhîd çektikleri bilindiğine göre, Alevîlikte ibadet dilinin Türkçe olduğunun ileri sürülmesi konunun ne kadar subjektif bir şekilde ele alındığını göstermektedir. Dolayısıyla zikir ya da tarikat erkânı esnasında okunan ilahilerin o kişilerin kendi dillerinde okunması hususu sadece Alevî nitelemeli gruplara has bir özellik değil;

tasavvufî yapıların ortak özelliklerindedir. Bu itibarla, Alevîler’de ibadet (ve de dua) dilinin Türkçe olduğu ile ilgili söz konusu yanlış vurgunun, kendilerini farklı göstermeye yönelik sloganlaştırılmış ve son derece yanıltıcı olduğu görülmektedir. Bu itibarla Alevî nitelemeli yapının/geleneğin tasavvufî yapısı ve mukayese edilebilir durumdaki türdeşleri olan diğer tasavvuf ekollerindeki uygulamaların da aynı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, cemlerde Kur’an’ın Türkçe meâlinin okunmasına da zemin teşkil eden “Alevîlikte ibadet dilinin Türkçe olduğu” hususunda dile getirilen iddiaların mesnetsiz ve böyle bir gayretin anlamsız olduğu ortaya çıkmaktadır.

İkinci hususa gelince, Kur’an ayetlerinin Türkçelerinin okunmasının nasıl bir pozisyon doğurduğunu görmek açısından cemlerde çekilen tevhîdlerle ilgili bir kıyas yapmak konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Bilindiği gibi cemlerde özellikle tevhîd bölümlerinde genellikle “Lâ ilâhe illallâh” yani kelime-i tevhîd ve “Hüü/Hû”ler cemaatle sesli bir şekilde söylenmektedir. Buradaki “Hüü/Hû”, “Lâ ilâhe illâ Hû” ifadesindeki yani “kelime-i tevhîd”deki “Hû”nun Allah manasına zamir (3. hal zamiri) halidir. Bunlarda “Lâ ilâhe illallâh” cümlesinin Türkçe karşılığı “Allah’tan başka ilâh/tanrı yoktur”; “Hüü/Hû” sözcüğünün/zamirinin Türkçe karşılığı ise “O” demektir. Aslında cemlerde Kur’an ayetlerinin Türkçe meâllerinin okunmasının bir nevi, “Lâ ilâhe illallah” yerine “Allah’tan başka ilah yoktur”; “Hû” yerine de “O” diyerek tevhîd çekmek gibi bir şey olduğu aşikardır. Diğer bir ifadeyle “Lâ ilâhe illallah” yerine “Allah’tan başka ilah yoktur”; “Hû” yerine de “O” diyerek tevhîd çekmek Alevî gelenekte ya da daha geniş çerçevede tasavvuf geleneğinde ne anlama gelecektse, cem esnasında Kur’an’ın Türkçe meâlinin okunması da aslında hemen hemen aynı anlama karşılık gelmektedir. Bu itibarla cemlerde Kur’an’ın Türkçe meâlinin okunması hususunda bütün bu verilerin göz önünde bulundurulması sağlıklı bir değerlendirme için gereklidir.

Sonuçta, günümüzde bazı organizasyonlara bağlı olan Alevî nitelemeli gruplar ya da kişiler tarafından ısrarlı bir şekilde uygulanmaya çalışılan cemlerde Kur’an’ın Arapça aslının değil de Türkçe meâlinin okunmasının, âdâb ve erkâna ait eserler, deyiş ve nefesler ile cem, cenaze, mezar ziyareti vb. hususlardaki uygulamalara ters düştüğü anlaşılmaktadır. Cemlerde Kur’an’ın Türkçe meâlinin okunmasının, bir taraftan günümüzde kendilerine Alevî denilen grupların görülmesi ve anlaşılması gereken tasavvuf zemininin hakkıyla görülmesini engellediği/engelleyeceği; diğer taraftan Alevî gelenekte Kur’an’la olan ilişkinin zayıflatılmasına yol açacağı ve Alevî nitelemeli grup ya da kişilerin de kendilerini mukayese edilebilir durumdaki türdeşlerinden ayrı bir yerde görmeleri hususunda kuvvetli; ancak bir o kadar da yanıltıcı bir işlev göreceği değerlendirilmektedir.

Gelenekte konunun çizmiş olduğumuz çerçevede şekillenmesinin yazılı metinlerde de dile getirildiğini gösteren ve burada işaret ettiğimiz hususu vurgulayan bir Buyruk nüshası ifadesiyle makalemizi bitirmek yerinde olacaktır: “Amma,

hakkında şahit olmayan hadise amel olmaz. Kelâm-ı Arabî’de söz çok. Türkçe olan sohbetin galatı çok olur. Onlar ile amel câiz değil. İllâ Kur’an’dan bir delil olmalı. Anın ile amel etmek gerekir.” (İmam Cafer Buyruğu: 38).

Sonnotlar

1 Bu sürecin İslâm coğrafyasının değişik bölgelerindeki etkileri hakkında Kutlu’nun eserine bakılabilir.

2 Şehirleşme ile Alevîlerin karşılaştıkları durum hakkında bkz.: (Balkız, 2007:125).

3 Konuyla ilgili daha detaylı bilgi ve değerlendirmeler için bkz.: (Çamuroğlu, 2000: 14-15; Subaşı, 2005: 67-142).

4 Subaşı dedelerin önünde mevcut olan bu karma cemaatin zamanda modernliğin bütün donanımlarını içselleştirme isteğinde olduğuna işaret etmektedir (Subaşı, 2009:118).

5 Günümüzde Alevi olarak isimlendirilen gruplar geleneksel olarak birbirinden farklı ana ocak ve buna bağlı alt ocaklar şeklinde hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Konu hakkında yapılan çalışmaların şu anda ulaşılmış olduğu verilere göre Alevi gruplar arasında Hacı Bektaş Ocağı, Dede Garkın Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Avuçan/Ağuçan Ocağı ve Hasan Dede Ocağı gibi ana ocaklar ve bunlara bağlı pek çok alt ocak bulunmaktadır (Aksüt, 2009:31-248; Üçer, 2011: 168-173).

6 Günümüzde Alevi kavramıyla nitelendirilen gruplarda ana damar Yesevîlik olmakla birlikte, söz konusu gruplar geçmişte Vefâîlik, Kalenderîlik ve Haydarîlik gibi hareketlerle bir biçimde ilişki kurarak bu yapılara bağlı bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir (Üzüm, 2007: 24). Buna ilaveten, “Abdallık”, “Ahîlik”, “Melâmîlik” ve “Üveysîlik” gibi farklı tasavvufî geleneklere mensup olagelmüşlerdir (Üçer, 2009: 67,73).

7 Bu kalıp ifadede yer alan “Hakk”, Allah’ı, Allah’ın varlığını ve birliğini; “Muhammed”, Hz. Muhammed’in peygamberliğini ve son peygamber olduğunu; “Ali” ise, Hz. Ali’nin evliyânın piri ya da velâyet makamının piri olduğunu ifade eder. Dolayısıyla bu kalıp ifade ve telakki, İslam tasavvuf ekollerinin temel kabullerinden biri olan “Ulûhiyyet, Nübüvvet, Velâyet” prensibinin ifade şeklidir. Bu doğrultudaki benzer değerlendirmeler için bkz.: (Noyan, 1985: 54; Şener, 2000: 97).

8 Kur’an’a iman gereği, bunun mahiyeti, kutsallığı ve korunmuşluğu vb. hususlarla ilgili olarak bkz.: (Üçer, 2015: 269-270).

9 “Sizi çiftler çiftler yarattık.”

10 Söz konusu ayetin meâli şu şekildedir: “Kaynaşmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O’nun varlığının delillerindedir. Doğrusu bunda iyi düşünen kavim için ibretler vardır.”

11 Nazar için “ve in yekâdüllezzîne” ifadesi ile başlayan *Kalem* sûresi 51. ayet; kurt ağzı bağlamak için ise *Şems* sûresinin okunduğunu tespit edilmiştir (Üçer, 2015: 279).

12 Burada *Âl-i İmrân* sûresinin 113-115. ayetleriyle beraber *Müzzemmil* sûresinin 1-5 ve 20. ayetleri delil olarak kullanılmaktadır ki meâlleri şu şekildedir: “Ey örtünüp bürünen (Rasûlüm)! Birazı hariç, geceleri kalk namaz kıl. (Gecenin) yarısını (kıl). Yahut bunu biraz azalt ya da çoğalt ve Kur’an’ı tane tane oku. Doğrusu biz sana (taşımaya) ağır bir söz vahye-

deceğiz. (1-5) (Rasûlüm!) Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, (bazen) yarısını, (bazen de) üçte birini yatmadan (ibadetle) geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da (böyle yaptığını) Rabbin elbette biliyor.” Ayrıca burada *İnsan* sûresinin 26. ayetinin de kullanıldığı görülmektedir ki ayetin meâli şu şekildedir: “Gecenin bir kısmında O’na secde et; gecenin uzun bir bölümünde de O’nu tesbih et.”

13 *Makâlât*'ta Kur'an ayetlerinin kullanımı ile ilgili bir değerlendirme ve bunları meâlleriyle beraber toplu halde görmek için bkz.: (Güzel, 2002: 90-101). Burada yapılan tespite göre *Makâlât*'ta 150 dolayında ayet kullanılmıştır.

14 Makalemizin sonunda Ekler kısmında bu konuda 4 tane örnek metin paylaşılmıştır. Bunlardan ilki (Ek 1) *Makâlât*'tandır. (*Makâlât* TDV, 2007: 44-45). İkincisi (Ek 2) *Erkânâme*'dendir (*Erkânâme* TDV, 2007: 104-105). Üçüncüsü (Ek 3) *Hızırâme*'den verilmiştir (*Hızırâme* TDV, 2007: 88-89). Son örnek ise Kaygusuz Abdal'a ait *Dilgüşâ*'dan verilmiştir (*Dilgüşâ* TDV, 2007: 88-89). Söz gelimi *Makâlât* ve *Dilgüşâ* bizzat Hacı Bektaş Evlâdî'ndan Veliyyeddin Ulusoy'dan alınıp yayıma hazırlanmıştır (*Makâlât* TDV, 2007: 12; *Dilgüşâ* TDV, 2007: 16).

15 Ayet meâlleri Diyanet İşleri Başkanlığı web sayfasından alınmıştır.

16 Burada öncelikle Arapça harflerin transkripsiyonu hakkında iki hususa değinmekte fayda görülmektedir. Buna göre, transkripsiyon esnasında se (ث) harfi ş; ha (ح) harfi h; hı (خ) harfi h; zel (ذ) harfi z; sad (ص) harfi s; dat (ض) harfi z; tı (ط) harfi t; zı (ظ) harfi z; ayn (ع) harfi 'e; ğayn (غ) harfi ğ; kaf (ق) harfi k şeklinde kullanılmıştır. Burada ifade edilmesi gereken ikinci husus, ayetler gerek yerleri esas alınarak latinize edilmiş, kelimenin durmadan geçilmesi halindeki okuyuşu ise parantez içerisinde gösterilmiştir.

Ayetin ilgili kısmının meâli şöyledir. “...Yaş kuru her şey apaçık Kur'an'da yer alır...” *En'âm* sûresinin 59. ayetinin tamamının meâli ise şu şekildedir: “Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın.” (*En'âm*, 6/59).

17 “Yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır.” Bakara sûresinin 23 ve 24. ayet-i kerimelerinin meâlleri şu şekildedir: “23. Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin). 24. Eğer, yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır.” (Bakara, 2/23-24).

18 “Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.” (*Mâide*, 5/90).

19 (Ey insanlar!) Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız.” (*Tâhâ*, 20/55).

20 Bu Kur'an ayetleri şunlardır: *وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ* “*Ve nahnü akrabü ileyhi minküm velâkin lâ tubsîrûn*” “Biz ise ona sizden daha yakınız. Fakat siz göremezsiniz.” (Vâkıa, 56/85); *وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ* “*Ve nahnü akrabü ileyhi min habli'l-verîd*”, “Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.” (Kâf, 50/16).

21 Bu bağlamda şu ayet-i kerimenin kullanıldığı görülmektedir: وَأَعْرَفْنَا أَل فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ وَمَنْ النَّاسُ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ *Ve egraḥnâ âle Fir'avne ve entum tenzurûn* “Gözlerinizin önünde Firavun ailesini suda boğmuştuk” (Bakara, 2/50).

22 Bu konuda şu ayet-i kerimenin kullanıldığı görülmektedir: وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ *Ve mine 'n-nâsi men yetteḥzû min dûni 'l-llâhi endâden yuḥubbûnehüm keḥubbi 'l-llâhi, vellezîne âmenû eṣeddü ḥubben lillâh*”, “İnsanlar arasında Allah’ı bırakıp da O’na ortak koşanlar vardır. Onları, Allah’ı severcesine severler. Mü’minlerin Allah’a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir.” (Bakara, 2/165).

23 Bu bağlamda da şu ayet-i kerimelerin kullanıldığı görülmektedir: لِيُنْ شَكْرُكُمْ لَازِيْدَكُمْ *«lein ŧekertüm leezidenneküm»*, «Eğer ŧükrederseniz elbette size nimetimi artırırım.» (İbrâhîm, 14/7); *«Ellezîne eḥsenû bi 'l-ḥusnâ»*, “İyilik edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandırması için...” (Necm, 53/31); *«فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا»*, “Femen kâne likâe Rabbihi feye ‘mel ‘amelen sâliḥan velâ yüşrik bi ‘ibâdeti Rabbihi eḥadâ”, “Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın.” (Kehf, 18/110).

24 *«مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةَ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَى مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ آيَاتٌ مِمَّا كَانُوا»* *Min necvâ ŧelâsetin illâ huve râbi ‘uhüm velâ ḥamsetin illâ huve sâdisühüm velâ ednâ min zâlîke velâ ekšera, illâ huve ma ‘ahüm eynemâ kânû*”, “...Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncıları O olmasın. Bundan daha az, yahut daha çok da olsalar, nerede olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir.” (Mücâdele, 58/7).

25 “Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar.” (Nisâ, 4/145).

26 *«إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونِ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ»* *Innallâhe lâ yağfiru en(y) yüşrake bihi ve yağfiru mâ dâne zâlîke limen(y) yeşâu*”, “Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar.” (Nisâ, 4/48); *«...min zuhûrihim zürriyyetihüm ve eṣhedehüm ‘alâ enfusihim elestü birabbikum kâlû belâ ŧehidnâ...»*, “Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da, ‘Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)’ demişlerdi.” (Arâf, 7/172).

27 *«إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا»* *Inne ma ‘al ‘usri yüsra(n)*”, “Gerçekten, güçlkle beraber bir kolaylık vardır.” (İnşirah, 97/5)

28 “...rabbânîler (Allah’ın istediği örnek ve dindar kullar) olun.”. (Âl-i ‘İmrân, 3/79).

29 “Namazı kılın, zekâtı verin... “Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin...” Bu ifadelerle başlayan ya da bu ifadeleri ihtiva eden pek çok ayet-i kerime vardır. Biz burada Bakara sûresinin 43. ayetini kullandık ki meâli şu şekildedir: “Namazı kılın, zekâtı verin... Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.”

30 Ayetin bu kısmının meâli, “Ramazan ayıdır” şeklindedir. Ayetin tamamının meâli ise şu şekildedir: “(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur’an’ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizin kim bu aya ulaşsın, onu oruçla geçirin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tu-

tamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.” (Bakara, 2/ 185).

31 İlgili kısmın meâli “Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, (Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.)” şeklindedir. Ayet-i kerimenin tamamının meâli ise şu şekildedir: “Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanımazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey O’na muhtaçtır.)” (Âl-i ‘İmrân, 3/97).

32 “...onu saçılmış zerrelere haline getiririz.” (Furkan, 25/23).

33 “Eğer biz bu Kur’an’ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün.” (Haşr, 59/21).

34 De ki: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Zümer, 39/53)

35 Allah, erkek münafıklara, kadın münafıklara ve kâfirlere, içinde ebedî kalmak üzere cehennem ateşini va’detti. O, onlara yeter. Allah, onlara lânet etmiştir. Onlar için sürekli bir azap vardır. (Tevbe, 8/68)

36 “Sen de onlara: Eğer sahiden doğru söylüyorsanız delilinizi getirin, de” (Bakara, 2/111; Naml, 27/64).

37 “Kara ve deniz avı yapmak size helal kılındı.” (Maide, 5/96).

38 “Seslerinizi Peygamber’in sesinin üstüne yükseltmeyin.” (Hucurât, 49/2). Ayetin tamamının meâli şu şekildedir: “Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber’in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırduğunuz gibi, Peygamber’e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider.”

39 “Kim bağışlar ve barışı sağlarsa (onun mükafatı Allah’a aittir...)” (Şûrâ 42/40). Ayetin tamamının meâli şu şekildedir: “Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah’a aittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez.”

40 “Biz Kur’an’da öyle bir şey indiriyoruz ki, o mü’minler için şifa ve rahmettir.” (İsrâ, 17/82). Ayetin tamamının meâli şu şekildedir: “Biz Kur’an’dan, mü’minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zalimlerin ise Kur’an, ancak zararını artırır.”

41 “Verdiği misallerle Allah ancak fasıkları saptırır. Onlar, Allah’a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan(lardır)...” (Bakara, 2/26-27). Ayetlerin meâli şu şekildedir: “Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermektan çekinmez. İman edenler onun, Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, “Allah, örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?” derler. (Allah) onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır. (27) Onlar, Allah’a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan, Allah’ın korunmasını emrettiği bağları (iman, akrabalık, beşerî ve ahlâkî bütün ilişkileri) koparan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerdir. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”

42 “Şüphesiz Kur’an, kafirler için bir pişmanlık sebebidir” (Hâkka, 69/50).

43 Mushaftaki sıralamada otuz altıncı, iniş sırasına göre kırk birinci sûredir. Cin sûresinden sonra, Furkan sûresinden önce Mekke’de inmiştir. Sûre, adını iki harften ibaret olan ilk âyetinden almıştır (*Kur’an Yolu*, 2006: IV, 473).

44 Bu ifade, mushaftaki sıralamada kırk sekiz, iniş sırasına göre yüz on birinci sûre olan Fetih sûresinin ilk âyetinin ilk iki kelimesidir. İnnâ fetehnâ “sana fetih ihsan ettik” anlamına gelmektedir. Medine döneminde Cin sûresinden sonra, Furkan sûresinden önce Hudeybiye antlaşmasını müteakiben Mekke civarlarında inmiştir (*Kur’an Yolu*, 2006: V, 62).

45 “*Ve’z- Zuhâ*” fadesiyle başlayan *Duhâ* sûresi, mushaftaki sıralamada doksán üçüncü, iniş sırasına göre ise on birinci sûredir. Fecr sûresinden sonra, İnşirâh sûresinden önce Mekke’de inmiştir. Sûre adını 1. âyetinde geçen ve “kuşluk vakti” anlamına gelen *duhâ* kelimesinden almıştır (*Kur’an Yolu*, 2006: 5, 636). Birdoğan bu ibareyi “Vessaha” şeklinde okumuştur ki, bu okuyuş yanlıştır.

46 (Birdoğan, 2001: 56-57)’deki bu şiirin diğer dörtlükleri de şu şekildedir:

Kirpikler altında benler düzülü	Alnımıza yazılı böyle bir yazı
İkrârından dönen Hakk’tan üzülü	Müslim mü’min Hakk’a eyler niyazı
Ak göğsünde hüve’l-himmet yazılı	Besmeleyle okunur <i>Elham</i> sûresi
<i>Ve’ş-Şemsi</i> inmiştir dalın üstüne	Okudum da geldim yolun üstüne

47 “*Hel etâ*” ifadesi *İnsan* sûresinin ilk iki kelimesini ifade etmektedir. *İnsan* sûresi mushaftaki sıralamada yetmiş altıncı, iniş sırasına göre ise doksán sekizinci sûre olup müfessirlerin çoğunluğu sûrenin tamamının Medine’de indiğini söylemişlerdir. Sûre adını 1. âyette geçen “insan” kelimesinden almıştır. Tefsirlerde yaygın olarak bu isim geçmekle birlikte sûre, ilk kelimelerinden dolayı “*Hel etâ ael-insânî*” şeklinde (Buhârî, “Tefsîr”, 76) de isimlendirilmiştir. Deyişte bu isminin kullanıldığı görülmektedir. Kezâ 1. âyette geçen “*Dehr*”, 2. âyette geçen “*Emşâc*” ve 5. âyette geçen “*Ebrâr*” isimleriyle de anılmaktadır (*Kur’an Yolu*, 2006: 5, 513).

48 Bu ifade *Tâhâ* sûresinin 5. ayet-i kerimesidir. Meâli ise şu şekildedir: “Rahmân, Arş’a kurulmuştur.”

49 (Birdoğan, 2001: 205-207). İkinci şiirin devamında da konumuz ile ilgili ifadeler yer almaktadır:

Sûre-i Tâhâ vü Yâsîn ü Tebârek hüsnüne
Gör ne ta’zîm eylemiştir Hakk Teâlâ rabbenâ

50 (Öztelli, 1989: 117). Aynı eserin 129. sayfasında da yine aynı sûre ile ilgili bir dörtlüğü ise şu şekildedir:

Pir Sultan Abdal’ım “*Kul hüvallâhu ahad*”
Can cesedden ayrılmıyor bir saat
Dün ü gün zikrimdir Ali Muhammed
Seher vakti Oniki İmam gel yetiş

İhlas sûresinin okunması ile ilgili olarak ayrıca bkz.: (*Kitab-ı Cebbâr Kulu*, 2007: 248). Faklı bir nüshasındaki kayıtlar için ise bakınız: (Yüksel-Savaş, 1999: 56).

51 Pir Sultan'a ait yukarıda zikredilen şiirle aynı kalıplarda ve konuda söylenen bu şiirin tamamı için bkz.: (Öztelli, 1989: 101-1029).

52 “*yâ leytenî türâb*” ifadesi Nebe’ sûresinin son (40.) ayetine telmihte bulunmaktadır ki ayetin meâli şu şekildedir: “Biz yakın bir azap ile sizi uyardık. O gün kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkarcı kişi: ‘keşke toprak olsaydım!’ diyecektir.”

53 (Birdoğan, 2001: 322). Bu “*innâ ilayhi râci ‘ûn*” ifadesi Bakara sûresinin 156. ayetine işaret etmektedir. Ayetin meâli şu şekildedir. “O sabredenler, kendilerine bir belâ geldiği zaman: Biz Allah’ın kullarıyız ve ‘biz O’na döneceğiz’ derler.” Şiirlerde ayet kullanımıyla ilgili diğer örnekler için aynı eserin 227- 301, 306, 321, 362, 375 ve 459. sayfalarına bkz.

54 (Öztelli, 1989: 139-140). Ayetleri kullanarak Virânî’nin de şiirler yazdığı görülmektedir.

Gel beri olma bu demde gâfilûn	Ol sebepten söyledim size kitap
<i>Ekseru’ n-nâsi vehum lâ yu’minûn</i>	Vasiyekum <i>le ‘allekum te’kâlûn</i>
Her kim tasdik eylenmez nutk- Hakk’ı	Kim ki onlara hiyânet eyledi
<i>Rasûlühüm vehum lehû münkirûn</i>	<i>İnne ülâike hümu’z-zâlimûn</i>
Ey Virani zâtı hakkı kim görür	
Ve <i>innehum ileynâ râciûn</i>	

Bkz.: (*Virânî Divanı ve Risalesi (Buyruğu)*, 1998: 293). Kur’an ayetlerini kullanarak Alevilik gelenekteki bazı temel konuların işlenmesi ile ilgili bir misal için bkz.: (Çelebi, 1991: 36-82). Bu konuda son dönemde yaşamış ya da şu an hayatta olan Zileli âşıkların da bazı deyişleri için bkz.: (Yardımcı, 1987: 641-642). Çeşitli konularda Kur’an ayetlerinin kullanılması ile ilgili olarak bkz.: (Dişkiran, 1996: 43-119).

55 Bir örnek için bkz. Mustafa Cemil Kılıç, “Halkların Kardeşliği ve Hz. Muhammed”, http://www.habercem.com/halklarin-kardesligi-ve-hz-muhammed_m308.html, 04.01.2017.

56 Ayetin bütününü meâli şu şekildedir: “Hani, Mûsâ kavmi için su dilemişti. Biz de, “Asanı kayaya vur” demiştik, böylece kayadan on iki pınar fışkırmış, her boy kendi su alacağı pınarı bilmişti. “Allah’ın rızkından yiysin, için. Yalnız, yeryüzünde bozgunculuk yaparak fesat çıkarmayın” demiştik.

57 Bu husus şu şekilde dile getirilmektedir: Mûsâ (a.s) kavmine men ve selvâyı yedirdikten sonra su istedi. Hakk Te’âlâ, Şu’ayb (a.s.)’dan kalan a’sân ile taşa vur deyü buyurdu. Kâlellâhu: “*fe-kul nadrib bi-asâke....müfsidin*” pes Musâ (a.s.) taşa vurdu. Ol taştan asbât-ı benî İsrâîl adedince oniki çeşme aktı. Her sıbt, kendi çeşmelerini bildi. Yani Allah Te’âlâ’nın rızkından olan men ve selvâyı ekl edin ve çeşmelerinizden için ve yeryüzünde fesat etmekle haddi tecâvüz etmeyin ve dahî ol tâş Âdem başı kadar murabba’, cennetten Mûsâ (a.s.)’a gelmiş idi. Tarîk-i Bektaşiyede “Teslîm Taşı” denilerek boyna taktıkları ol taşa teşbihen Cenâb-ı Hakk’a teslim ve rızâda olduklarını mübeyyin teberrüken ta’lik olunur. Fefhem. El-Ârifu yekfihu’l-işâre.” *Zübde-i İlm-i Hâl*, haz: Ömer Faruk Teber, s. 95. Bektaşî Erkânâmesi’nden verilen bu örnekler, Hacı Bektaş Kütüphanesi 30 numaraya kayıtlı *Zübde-i İlm-i Hâl* adlı yazma eserin Prof. Dr. Ömer Faruk Teber tarafından yayıma hazırlanmış halinden verilmiştir. Bu vesileyle Sayın Teber’e müteşekkir olduğumu bir kez daha ifade etmek istiyorum.

58 Bakara sûresinin 189. ayetinin meâli şu şekildedir: “Sana, hilâleri soruyorlar. De ki: “Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama

iyi davranış, takva sahibi (Allah'a karşı gelmekten sakınan) insanın davranışdır. Evlere kapılardan girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”

59 *Âl-i 'İmrân* sûresinin 134. ayetinin meâli şu şekildedir: “Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyilik edenleri sever.”

60 *Kasas* sûresinin 88. ayetinin meâli şu şekildedir: “Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.”

61 *Yâsîn* sûresinin birbiriyle bağlı ilk beş ayetinin meâli şu şekildedir: “Yâ Sîn. (Ey Muhammed!) Hikmet dolu Kur'an'a andolsun ki, sen elbette dosdoğru bir yol üzere (peygamber) gönderilenlerdensin.”

62 *Bakara* sûresinin 115. ayetinin meâli şu şekildedir: “Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”

63 *Bakara* sûresinin 31. ayetinin meâli şu şekildedir: “Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, 'Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin' dedi.”

64 *Fussilet* sûresinin 53. ayetinin meâli şu şekildedir: “Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şahit olması yetmez mi?”

65 Benzer bir misal için bkz.: (*Erkânâme* TDV: 194).

66 *Mü'minûn* sûresinin 14. ayetinin meâli şu şekildedir: “Sonra bu az suyu ‘alaka/ erkeğin spermile döllenmiş yumurtadan bir hafta zarfında oluşan hücre topluluğunun rahim cidarına asılıp gömülmüş şekli” hâline getirdik. Alakayı da ‘mudga/ ceninin, üzerinde diş izlerini andıran şekiller taşıyan henüz uzuvları oluşmamış şekli’ yaptık. Bu ‘mudga’yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şâni ne yücedir!”

67 *Bakara* sûresinin 259. ayetinin metinde yer alan kısmının meâli şu şekildedir: “...Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”

68 Ayetin meâli ise şu şekildedir: “(Ey Muhammed!) De ki: ‘Ben size ancak bir tek şeyi, Allah için ikişer ikişer, teker teker kalkıp düşünmenizi öğütüyorum. Arkadaşınız Muhammed'de cinnetten eser yoktur. O, şiddetli bir azaptan önce sizin için ancak bir uyarıcıdır.’” (Sebe', 34/46).

69 *Ahzâb* sûresinin 6. ayetinin meâli ise şu şekildedir: “Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir. Onun eşleri de mü'minlerin analarıdır. Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka. Bu (hüküm) Kitap'ta yazılıdır.”

70 Ayetin meâli şu şekildedir: “Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.” (Fetih, 48/10). Konuyla ilgili

ayrıca bkz.: (Eraslan, 2000: 36-38; Varlık, 1997: 68. Cem'de icra edilen bazı uygulamaların Kur'an ayetleriyle delillendirilmesi çabası için bkz.: (Doğan, 1998: 24).

71 Ayetin meâli ise şu şekildedir: "Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin..." (Tahrîm, 66/8).

72 Bu ayetin meâli ise şu şekildedir: "Seveceğiniz başka bir kazanç daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih (Mekke'nin fethi). (Ey Muhammed!) Mü'minleri müjdele!" (Saff, 66/13).

73 Ayetin meâli şu şekildedir: "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarı bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir." (Nûr, 24/35).

74 Bu ayetin meâli şu şekildedir: "İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?" (Enbiyâ, 21/30).

75 Kurban kesme esnasında farklı ocaklar arasında farklı ayet-i kerimelerin de okunduğu bilinmektedir. Bu bağlamda *En'âm* sûresinin 162-163, *Hacc* sûresinin 34-37., *Sâffât* sûresinin 103-107. ayetleri ve *Kevser* sûresi zikredilebilir.

76 *İsrâ* sûresi 111. ayet-i kerimenin meâli şu şekildedir: "Hamd, çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, zillet ve âcizliğin gerektirdiği bir yardımcıya ihtiyacı bulunmayan Allah'a mahsustur" de ve O'nu tekbir ile yücelt." İkrâr cemi ve burada okunan ayetler için ayrıca bkz.: (Varlık, 1997: 35-40).

77 *İnsan* sûresinin 8 ve 9. ayetlerinin meâli şu şekildedir: "Onlar, seve seve yiyeceği yok-sula, yetime ve esire yedirirler. (Yedirdikleri kimselere şöyle derler:) "Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz."

78 Mâide sûresinin 114. ayetinin meâli şu şekildedir: "Meryem oğlu İsa, 'Ey Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandırılanların en hayırlısı'nı dedi."

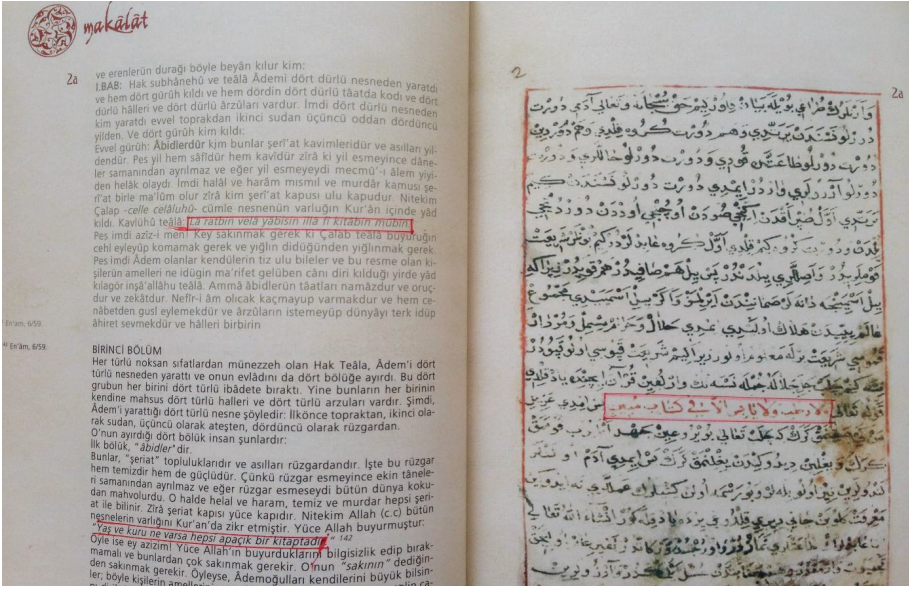
Kaynakça

- Aksüt, Hamza. (2009). *Aleviler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*. Ankara: Yurt Kitap-Yayımları.
- Alperen, Abdullah. (2009). "Alevî(lik) Modernleşmesine Dair Düşünceler" *Dem Dergi (Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi)* 2 (6) : 76-82.
- Balkız, Ali. (2007). *Kent Koşullarında Sosyolojik Olgu Olarak Alevilik Yazılar*. İstanbul: Alev Yayınları.
- Birdoğan, Nejat. (2001). *Şah İsmail Hatai, Yaşamı ve Yapıtları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

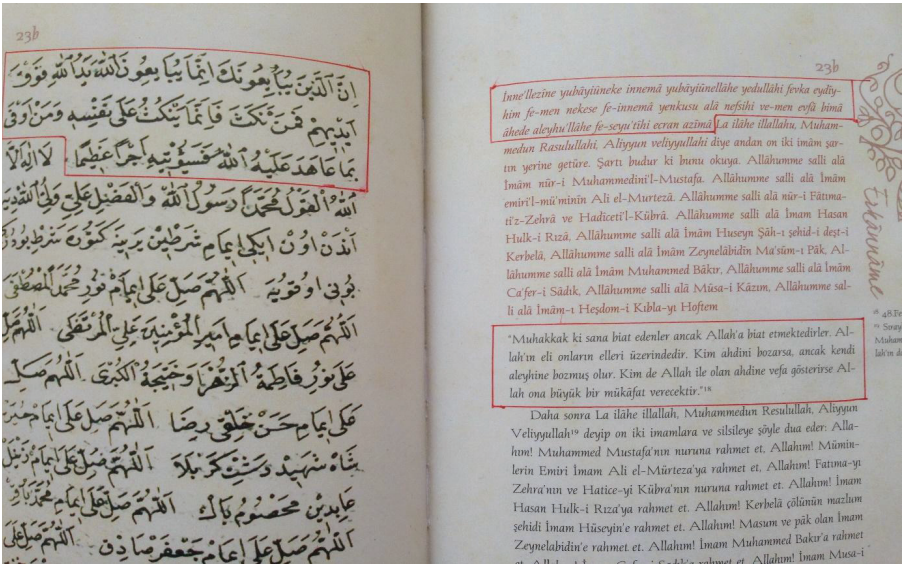
- Bisâfî. (2003). *Şeyh Sâfî Buyruğu (Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr)*. Haz. Ahmet Taşğın. Ankara: Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevi Kültür Derneği Yayınları.
- Coşan, Esad. (t.y.). *Hacı Bektaş-ı Velî Makâlât*. Ankara: Seha Neşriyat.
- Çamuroğlu, Reha. (2000). *Değişen Koşullarda Alevilik*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Çelebi, Abdullah. (1991). *Amasyalı Fedayî Baba Divanı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Dişkırın, Mehmet. (1996). *Lâ Feta İllâ Ali Lâ Seyfe İllâ Zülfikar*. İstanbul: Can Yayınları.
- Doğan, Gürani. (1998). *Alevilik'te Ön Bilgiler ve Cem, Zakirlik*. İstanbul: Can Yayınları.
- Eraslan, Emrullah. (2000). *Cem Kırklar Cemi (Alevilikte Cem ve Dar Duası)*. Tokat.
- Erkânâme I*. (2007). Haz. Doğan Kaplan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gülşan, Hasan. (2001). *Anadolu Alevi Müslümanlığı (Paylaşımçı Yargılayıcı Ahlakçı)*. İstanbul: Can Yayınları.
- Güzel, Abdurrahman. (2002). *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hasgöl, Aşık Rıza. (2001). *Sevgi Cemi ve Cemde 12 Hizmet*. Antalya.
- Hızırnâme* (2007). Haz. Baki Yaşa Altınok. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. (1998). Haz. Adil Ali Atalay. İstanbul: Can Yayınları.
- Kara, Mustafa. (1990). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kaygusuz Abdâl. (2007). *Dilgüşâ*. Haz. Abdurrahman Güzel. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, M. Cemil. (2017). "Halkların Kardeşliği Ve Hz. Muhammed", Erişim tarihi: 04.01.2017. [Http://www.Habercem.Com/Halklarin-Kardesligi-Ve-Hz-Muhammed_M308.Html](http://www.Habercem.Com/Halklarin-Kardesligi-Ve-Hz-Muhammed_M308.Html).
- Kitab-ı Cebbâr Kulu*. (2007). Haz. Osman Eğri. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir (I-V)*. (2006). Komisyon. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kutlu, Sönmez. (2008). *Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Makâlât*. (2007). Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Noyan, Bedri. (1985). *Bektaşilik Alevilik Nedir*. Ankara.
- Öztelli, Cahit. (1989). *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Sarıkaya, M. Saffet. (2017). "Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 82, 9-23.
- Subaşı, Necdet. (2005). *Sırrı Fâş Eylemek- Alevi Modernleşmesi*. Ankara: Kitâbiyât.
- . (2009). "Türk Modernleşmesi ve Aleviler". *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî*

- Kültürü*, Edit. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 110-121.
- Şahhüseyinoğlu, H. Nedim. (2001). *Alevi Örgütlerinin Tarihsel Süreci*. Ankara: İtalik Yayınları.
- Şener, Cemal. (2000). *Alevilik Nedir Şaha Doğru Giden Kervan*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Taşğın, Ahmet. (2009). “Cem, Cemevi ve İşlevleri”. *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, Edit. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 211-225.
- Temiz, Hüseyin. (1999). *Aleviliğin Gerçek Yüzü ve Özü*. İstanbul.
- Türer, Osman. (1995). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- Üçer, Cenksu. (2015). *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- . (2015). *Alevilikte Musâhiblik*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- . (2009). “Alevîlik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülahazalar”. *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 12 (33): 63-88.
- Üzüm, İlyas. (2007). *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Varlık, Ali Ağa. (1997). *Alevî-Bektaşîliğin Dayanakları*. İstanbul: Can Yayınları.
- Vîrânî Divanı ve Risalesi (Buyruğu)* (1998). Haz. Adil Ali Atalay. İstanbul: Can Yayınları.
- Yalçinkaya, Ayhan. (1996). *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Yardımcı, Mehmet. (1987). “Zileli Âşıklarda Dini Motifler”. *Türk Tarihinde Tokat*. Ankara: Tokat Valiliği Şeyhülislâm İbn Kemal Araştırma Merkezi Yayınları, 641-652.
- Yüksel, Hasan ve Saim Savaş. (1999). *Üveysilikten Bektaşîliğe Kitab-ı Cebbâr Kulu*. Sivas.
- **Zübde-İ İlm-İ Hâl*, Haz: Ömer Faruk Teber (Yayımlanacak).

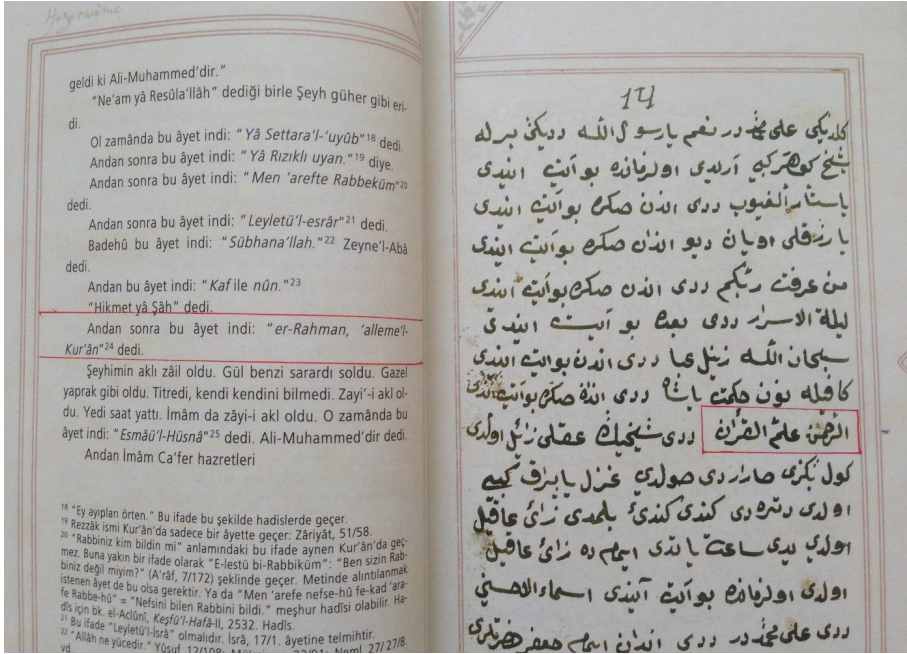
Ekler:

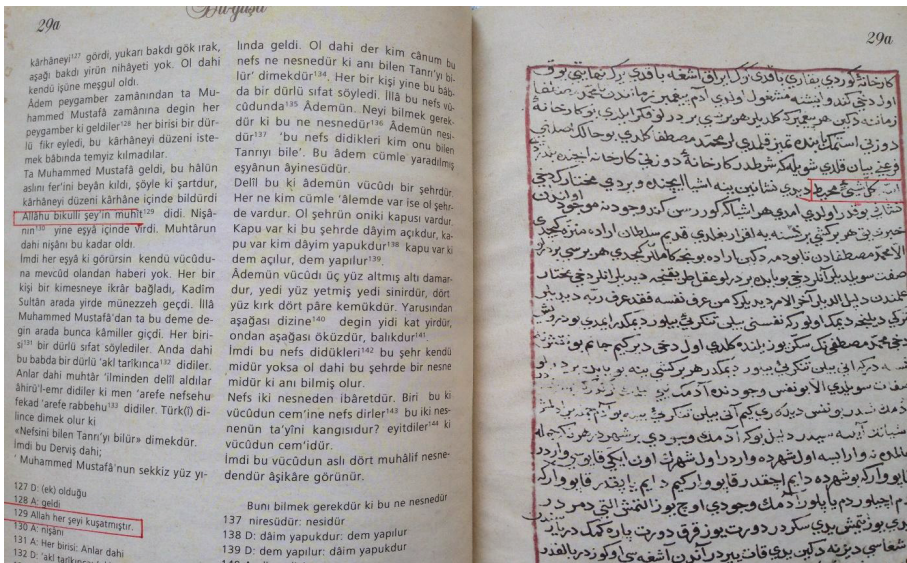
Ek 1: Makâlât, s. 44-45.

Ek 2: Erkânâme, s. 104-105.

Ek 3: Hızurnâme, s. 88-89.

Ek 4: Dilgüşâ, s. 88-89.